

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BOSNA SAVAŞI'NIN MODERN
TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emina VİLDİÇ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan AKAY

AĞUSTOS – 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BOSNA SAVAŞI'NIN MODERN TÜRK ŞİİRİNE
YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emina VİLDİÇ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Bu tez 01.08./2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY

Doç. Dr. Tulin KAYA

Yrd. Doç. Dr. Alperen EKİNCİ

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emina VİLDİÇ

02 Ağustos 2010

ÖNSÖZ

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bosna Hersek'in tarihinden, siyasi durumundan ve vizyonundan, dini yaşantısından ve kültüründen bahsedilmekte, ikinci bölümünde ise Bosna Hersek ve Türkiye arasında kurulan tarihi, siyasi, dini ve kültürel ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Bosna Hersek'te yaşanan savaşın, Avrupa'nın ortasında herkesin gözü önünde gerçekleştirilen ve dünyanın sadece seyrettiği bir katliam nedenleri ve sonuçları, üçüncü bölümde irdelenmekte, savaşın arka planına dair ipuçları açığa çıkarılmaktadır. Dördüncü bölümde dünyanın, Bosna Hersek'teki fiilî durum ile ilgili görüşleri ve yaptıklarını anlatılmaya çalışılmaktadır.

Beşinci bölümde ise Bosna Hersek'te yaşanan savaşın etkisiyle kaleme alınan şiirler, belli edebi düzeyi aşanlar esas alınmak üzere, tematik açıdan bazı başlıklar altına alınarak tahlil edilmekte, savaşın nüfuz ettiği alanlar tespit edilmektedir. Bu tematik başlıklar şu şekildedir: . Aliya İzzetbegoviç Şiirleri; Srebrenica Şiirleri; Mostar Köprüsü Şiirleri; Toprak ve Memleket Şiirleri; Şehitler için Şiirleri; Bosna Savaşı'nın Mantığı ile İlgili Şiirler; Bosna Coğrafyasını Anlatılan Şiirleri ve Savaş Görmüş Çocuk Şiirleri. Çalışmanın "Sonuç ve Öneriler" kısmını, "Ekler" ve "Kaynakça" izlemektedir.

Hayatımın büyük zorluklar yaşadığım bir dönemine denk gelen bu çalışma–eksikleriyle beraber- nihayet tamamlandı sayılır. "Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine Yansıması" adlı bu çalışmanın hazırlanmasındaki büyük katkılarından dolayı ilk önce değerli hocam Prof. Dr. Hasan AKAY'a en derin saygılarımı, teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım. Bu çalışma sırasında bana verdikleri desteklerinden dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU'ya, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YORULMAZ'a, Yrd. Doç. Dr. Gülsemin HAZER'e ve Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ' a da teşekkür ederim.

Yaşadığım bütün zorluklarda yanımda olan, beni sonuna kadar destekleyen annem Cemila VİLDİÇ'e, kardeşim Suada SULJKİÇ'e ve hayatta olmuş olsaydı beni hep destekleyeceğini, yanımda olacağını bildiğim ama her zaman varlığını yüreğimde hissettiğim rahmetli babam Aliya VİLDİÇ'e minnetlerimi sunarım. Bazı hususlarda desteklerini gördüğüm arkadaşlarım Amila MUMİNOVIÇ'e ve Leyla ÖNER'e de teşekkür ederim.

Bu alışma, Bosna Hersek'te yaşananlara kalbini aanlar için bir şükran gayreti olarak görülürse bundan mutluluk duyacaktır. Umarız bu gayret, lkelerarasında derin bağların tazelenmesine katkı sağlar.

02 Ağustos 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
HARİTA LİSTESİ	iv
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: BOSNA-HERSEK.....	3
1.1. Tarih.....	4
1.2. Siyaset.....	9
1.3. Din.....	12
1.4. Kültür.....	13
BÖLÜM 2: BOSNA-HERSEK VE TÜRKİYE ARASINDA KURULAN	
İLİŞKİLER.....	17
2.1. Tarih.....	17
2.2. Siyaset.....	18
2.3. Din.....	20
2.4. Kültür.....	20
BÖLÜM 3: BOSNA SAVAŞI'NIN NEDENİ VE SONUÇLARI.....	23
BÖLÜM 4: BOSNA-HERSEK VE DÜNYA.....	29
BÖLÜM 5: BOSNA SAVAŞI'NIN MODERN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI.....	32
5.1. Aliya İzzetbegoviç Şiirleri.....	32
5.2. Srebrenica Şiirleri.....	41
5.3. Mostar Köprüsü Şiirleri.....	54
5.4. Toprak ve Memleket Şiirleri.....	63

5.5. Şehitler için Şiirleri.....	66
5.6. Bosna Savaşı'nın Mantığı ile İlgili Şiirler.....	72
5.7. Savaş Görmüş Çocuk Şiirleri.....	78
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
KAYNAKÇA.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	87

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	: Avrupa Topluğu/Toplulukları Devletleri
AVNOJ	: Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi
BM	: Birleşmiş Devletleri
Çev.	: Çeviri
HDZ	: Hırvat Demokrasi Partisi
İFOR	: Bosna-Hersek Barış Gücü
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
JMO	: Yugoslavya Müslümanlar Teşkilatı
NATO	: Kuzey Antlatik Antlaşması Teşkilatı
SDA	: Demokratik Eylem Partisi
SDS	: Sırp Demokrasi Partisi
SFOR	: İstikrar Gücü (Bosna-Hersek)
SHS K.	: Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı
SS	: Koruma Timi, tam ad: Schutzstaffet
UNESCO	: Birleşmiş Devletleri Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
Yay.	: Yayın, yayınlar
Hz.	: Hazreti

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 : Eski Yugoslavya'nın sınırları içerisinde yer alan Bosna-Hersek.....3

Harita 2 : Şimdiki Bosna-Hersek Haritası.....8

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1 : Bosna-Hersek Bayrağı.....	8
Fotoğraf 2 : Bosna Savaşı'nın Görüntüleri (1992 – 1995).....	21
Fotoğraf 3 : Bosnalı Müslümanlara her türlü işkencenin yapıldığı toplama kamplarının görüntülerinin, Hitler'in toplama kamplarından hiçbir farkı yoktu. Srebrenica Kampı.....	23
Fotoğraf 4 : Bosna Savaşı sırasında Srebrenica'da bulunan cesetler.....	23
Fotoğraf 5 : Bosna Savaşında (1992-1995) normal günlük bir görüntü.....	24
Fotoğraf 6 : Aliya İzzetbegoviç'in Anıt Mezarı.....	29
Fotoğraf 7 : Aliya İzzetbegoviç (1925 – 2003).....	29
Fotoğraf 8 : Srebrenica Şehitliği'nde Aliye İzzetbegoviç.....	34
Fotoğraf 9 : Srebrenica 1992.....	35
Fotoğraf 10: Soldaki Sırp Komutanı Ratko Mladiç ve Hollandalı birliklerin komutanı Abay Karremans.....	37
Fotoğraf 11 : Srebrenica'nın yakınında olan bir kampın görüntüsü.....	38
Fotoğraf 12 : Srebrenica Toplam Mezarlığında Ağlayan Kadın.....	39
Fotoğraf 13 : Srebrenica Toplam Mezarlığı.....	40
Fotoğraf 14 : Srebrenica Şehitliği.....	46
Fotoğraf 15 : Bosna Savaşı'ndan önce Mostar Köprüsü Görüntü.....	48
Fotoğraf 16 : Köprüye ilk saldırıyı 1992'de Bosnalı Sırp Dözenledi.Kasım 1993'te Hırvat tankları Köprüye Daha büyük zarar veren saldırılarını başlattı.....	48
Fotoğraf 17 : 1993 yılında yıkılmış Mostar Köprüsü.....	49
Fotoğraf 18 : Kilit taşı yerine Ağustos 2003'te demir konuldu.....	49
Fotoğraf 19 : Şimdiki halinde Mostar Köprüsü.....	50
Fotoğraf 20 : Bosna Savaşının bir görüntü.....	56
Fotoğraf 21 : Saraybosna'daki Kovaçi Şehitliği.....	57

Fotoğraf 22 : Srebrenica Şehitliği.....	59
Fotoğraf 23 : Srebrenica Şehitleri 1992-1995.....	61
Fotoğraf 24 : Varşova Gettosu ve Srebrenica Katliyamı Karşılaştırması.....	66
Fotoğraf 25 : Srebrenica'da toplama kamp.....	73

Tezin Başlığı: Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine Yansıması	
Tezin Yazarı : Emina VİLDİC	Danışman : Prof.Dr. Hasan AKAY
Kabul Tarihi : 02.08.2010	Sayfa Sayısı : vii (ön kısım)+ 87 (tez)
Anabilimdalı : Türk Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı : Yeni Türk Edebiyatı
<p>“Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine Yansıması” adlı yüksek lisans tezimiz, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bosna Hersek'in tarihinden, siyasi durumundan ve vizyonundan, dini yaşantısından ve kültüründen bahsedilmekte, ikinci bölümünde ise Bosna Hersek ve Türkiye arasında kurulan tarihi, siyasi, dini ve kültürel ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Bosna Hersek'te yaşanan savaşın, Avrupa'nın ortasında herkesin gözü önünde gerçekleştirilen ve dünyanın sadece seyrettiği bir katliam nedenleri ve sonuçları, üçüncü bölümde irdelenmekte, savaşın arka planına dair ipuçları açığa çıkarılmaktadır. Dördüncü bölümde dünyanın, Bosna Hersek'teki fiilî durum ile ilgili görüşleri ve yaptıklarını anlatılmaya çalışılmaktadır. Beşinci bölümde ise Bosna Hersek'te yaşanan savaşın etkisiyle kaleme alınan şiirler, belli edebi düzeyi aşanlar esas alınmak üzere, tematik açıdan bazı başlıklar altına alınarak tahlil edilmekte, savaşın nüfuz ettiği alanlar tespit edilmektedir. Bu tematik başlıklar şu şekildedir: Savaş Görmüş Çocuk Şiirleri, Mostar Köprüsü Şiirleri, Srebrenica Şiirleri, Aliya İzzetbegoviç Şiirleri, Toprak ve Memleket Şiirleri, Şehitler için Şiirler, Bosna Savaşı'nın Mantığı ile İlgili Şiirler.</p> <p>Bu çalışma ile ilgili yazılmış olan seçkin şiir kitaplarını ve seçkilerde yer alan önemli metinleri ele aldık. Bosna Savaşı'na bağlı olan temalara göre bulduğumuz ve seçtiğimiz şiirler üzerinde bir değerlendirme yaptık.</p> <p>Bu inceleme esnasında ve sonucunda gördük ki, bütün Türk şairleri arasında paylaşılan hâkim duygu, samimi bir hüznün duygusu yanı sıra kardeşlik duygusudur. Zulme ve zorbalığa, haksızlığa ve adaletsizliğe karşı susmayan Türk şairleri Bosna Savaşı'nın çeşitli yönlerini ele alarak Bosna Tarihinin şahitler olduklarını hem metinleriyle hem de yürekleriyle göstermişlerdir.</p>	
Anahtar kelimeler: Bosna-Hersek, Türkiye, Savaş, Şiir, Şair	

Title of Thesis: Reflections of the Bosnian War in the Modern Turkish Poetry	
Author of Thesis : Emina VİLDİC	Consultant : Prof. Dr. Hasan AKAY
Acceptance Date : 02.08.2010	Number of Pages: vii(pre text)+87(main body)
Department : Turkish Language and Literature	Subfield : New Turkish Literature
<p>Our thesis,"Reflections of the Bosnian War in the Modern Turkish Poetry," consists of five chapters. In the first chapter the history of Bosnia and Herzegovina as well as the political situation and the vision of religious life and culture is mentioned. The second chapter emphasizes historical, political, religious and cultural connections between Turkey and Bosnia and Herzegovina. The war that has happened in the middle of the Europe and the massacre that has happened in front of everyone's eyes and this war's background has been analysed in the third chapter.</p> <p>In the fourth chapter we tried to show the world's, opinion and its intentions about the actual situation in Bosnia and Herzegovina.</p> <p>In the fifth chapter we analysed the poems that has been effected by Bosnian War as well as some literary levels and those thematic fields that has been effected by the war. These thematic titles are as following: Children with War Experience Poems, Mostar Bridge Poems, Srebrenica Poems, Alija Izetbegovic Poems, Homecountry Poems, Martyr Poems, Poems related to the Logic of the Bosnian War.</p> <p>We selected and analysed the featured works and important texts that has been written about this subject. We did the evaluation of the poems that has been selected according to their subjects and which are connected to the Bosnian War. As the result of this analysis we can say that the dominant feeling shared between all Turkish poets is sincere feeling of sadness and the feeling of brotherhood. The Turkish poets showed both with their poems and their hearts that they are witnesses of the Bosnian history and thorough their poems they also showed that they are against all tyranny, injustice and unfairness.</p>	
Key Words: Bosnia and Herzegovina, Turkey, War, Poem/Poetry, Poet	

GİRİŞ

Bosna Hersek, Balkan yarımadasının kuzey batısında yer almaktadır. Coğrafya olarak doğu ve güneydoğusunda komşu ülkeler Sırbistan ve Karadağ, kuzeyinde ve batısında Hırvatistan bulunmaktadır. Tarih boyunca komşulardan Sırlar ve Hırvatlar tarafından zulüm görmüştür. Boşnakların komşular tarafından yaşadığı en büyük katliamlardan biri 1992-95 yılları arasında gerçekleşen katliamdır.

Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'da komünizm sistemi yıkılmaya ve Yugoslavya'yı oluşturan devletler yavaş yavaş bağımsızlığını ilan etmeye başlamışlardır. Bunlardan biri de Bosna Hersek'tir. Bağımsızlığını kabul etmeyen Sırlar, ondan sonra da Hırvatlar, Bosna Hersek'e savaş ilan etmişlerdir. Bu savaşta asker ve sivil olmak üzere çok şehit düşmüştür. Şavaşın bütün kötülükleriyle her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da büyük etkisi olmuştur.

Biz bu çalışmamızda Türk edebiyatına bu etkileri, bıraktığı izleri bulup incelemeye çalışacağız.

Çalışmanın amacı

Bosna Savaşı'nın siyasî ve sosyal etkileri yanında edebiyat ve düşünce alanında da büyük etkileri olmuştur. Birçok yönden Türkiye ve Türk Edebiyatı ile yakından ilişkili olan Bosna-Hersek tarihinin özellikle Modern Türk şairleri üzerindeki izleri ve kültürel görünümleri, ayrıntılı olarak tespit edilecek ve kültürlerarası ilişkiler bağlamında değerlendirilecektir.

Çalışmanın Önemi

Yaptığımız bu çalışma, öncelikle Modern Türk Şiiri'nde Modern şiirin ustaları diyebileceğimiz şairlerin metinleri üzerinde aksetme tarzının verilmesi ve bu konuda yapılacak kapsamlı çalışmalarla katkı sağlayacak bir çalışma olması açısından önem kazanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda, ilk önce Bosna-Hersek ve Türkiye arasında kronolojik olarak kurulan ilişkiler belirlenerek, Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine yansımalarını incelemeye

alıştığ. Çalışmamızı yaparken bu konuyla ilgili bilgilere “Savaş Görmüş ocukların Şiiri”, “Bosna Şiir Seçkisi”, “Bosna, Ah Bosna”, “Zulme Susmak İhanettir”, “Ah, Bosna Bosna”, “Bosna Şiir Kitabı” ve “Akma Tuna Akma” gibi önemli kaynaklardan ulaştığ. Bu ana kaynaklardan faydalanmak suretiyle temaya göre seçtiğimiz Őiirlerin değerlendirmesini ortaya koymaya alıştığ.

BÖLÜM 1: BOSNA-HERSEK

Balkan, Akdeniz kıyısındaki yarımadalardan en doğuda olanıdır. Yarımada, batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz, kuzeyde Sava ve Tuna nehirleri ve güneyde Akdeniz ile sınırlıdır. Balkan ülkelerinden biri olan Bosna-Hersek, Balkan yarım adasının kuzey-batı köşesinde yer almaktadır (Pehlivanlı, 2005:3).

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin coğrafyası, Doğusunda ve Güney Doğusunda Sırbistan ile Karadağ, Kuzeyinde ve Batısında Hırvatistan bulmaktadır. Yüzölçümü 51. 129 km karedir. Adriyatik denizinde 20 km uzunluğunda bir kıyısı bulmakla birlikte hiç limanı yoktur (Maranki, 1993:22). Bosna-Hersek , Eski Yugoslavya cumhuriyetleri arasında yeraltı kaynakları bakımından en zengin olanıydı. Bu ülkenin en büyük kömür yataklarının yanında demir-çelik üretiminin nerdeyse tamamı bulmaktadır. Ayrıca, boksit, mangan, kurşun, çinko, krom, tuz ve kuartz madenleri çıkarılmaktadır (Taşari ve diğ., 1996:191).

Harita 1 : Eski Yugoslavya'nın sınırları içerisinde yer alan Bosna-Hersek

Bosna-Hersek toprağında yaşayan İlliryalı'ların ilk halk olduklarında dair güçlü deliller vardır. Mühtemeldir ki, Bosna adı da İllirce 'akarsu' anlamına gelen bos kelimesinden türenmektedir (Taşar ve diğ., 1996:193). Bilinen kaynağa göre, Bosna adı ilk kez İslamiyet Sonrası 958 yılında Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenitus'un yazılarında 'Bosona' olarak geçmektedir (Avrasya Edütleri, Tufik Bumazovic, 20).

Bosna-Hersek İstatistik Enstitüsü'nün 31 Mart 1992 verilerine göre ülkenin nüfusu 4.395.643'tü ve ulusal kompozisyonu şu şekildeydi: 1.368.133 (%31,1) Sırlar; 759.485 (%17,3) Hırvatlar; 1.920.931 (%43,7) Boşnaklar; ve 347.094 (%7,9) Yugoslavlar (bu grupta esas olarak Boşnaklardan ve karma evliliklerden doğmuş yurttaşlardan oluşmaktaydı). (Avrasya Edütleri, Tufik Bumazovic, 32).

1.1.Bosna –Hersek Tarihi

Bosna-Hersek'in ilk sakinleri olan Hint-Avrupa kökenli İlliryalı'lardı. İlliryalı'ları yenen Romanların 4. yüzyıl boyunca bu bölgede devam eden hakimiyeti 6. yüzyıldaki Avar ve Sloven istilalarıyla sona erdi (Yardımcı, 2006:10).Slavlar, 6. yüzyıldan başlayarak kuzeydoğu Avrupa'dan Balkan'a doğru büyük kitleler halinde göç ettiler. Adriya, Karadeniz ve Ege bölgesi, bir nesil sonra Slavlar tarafından iskan edildi. Macar Kralı ve Bizans Kayseri'nin emrindeki Müslüman-Türk kökenli halklar (Örneğin; Peçenekler vb.) sayesinde bölgenin Slav halkları ilk kez 8. yüzyılda İslam'la tanıştılar (Taşar ve diğ., 1996:17).Bosna-Hersek, 10. yüzyılın başlarından itibaren 1360 yılına kadar Hırvatistan Krallığı'na bağlı prenslerce yönetildi. 10. Yüzyılda Bosna toprakları adı Avarlardan kalan "ban" denilen prensliklerine bölündü. Ancak 12.yüzyılda Macarlar Hırvatistan krallığından toprak alıp Bosna'yı da kısmen işgal ettiler. Bu arada, 1137'ye gelindiğinde Bogomil mezhebi yeni taraftarlar toplamaya başladı. 1180-1204 tarihindeki yönetimiyle bölgeyi Balkanlar'da önemli bir unsur haline getiren Ban Kulin de Bogomil mezhebini benimsemişti (Yardımcı, 2006:10). Macar kralı Lafos'un yeğeni Tvrtko tarafından 1371 yılında bağımsız Bosna-Sırbistan krallığı kuruldu. 1391 yılında Sırbistan'ın ayrılması üzerine, bu haneden 1461 yılına kadar Bosna'da egemenliğini sürdürdü. Son kral Stefan Tomaşević (1461-1463) Bosna'da yaşayan Bogomil mezhebine bağlılarına adil davranmayınca, Osmanlı Sultanı İkinci Mehmed 1463 yılında Bosna'yı Osmanlı topraklarına resmen kattı. Ama Osmanlılar Bosna'yı 1386 tarihinden itibaren fethetmeye başladılar (Maranki, 1993:20-21). Bosna-Hersek,

Osmanlı tarihinde önemli bir yer alındığı nedeniyle ve Bosna-Hersek tarihinde Osmanlı hükümdarlığı'nın önemli izlerini bırakmış nedeniyle başka bir bölümde söz konusu olarak yer alınacaktır.

Bosna tarihinin önemli üç hükümdarlarından Ban Kulin (1180-1204), Ban Stephen Kotromaniç (1322-1353) ve Kral Stephen Tvrtko (1353-1391)'dur. Kotromaniç döneminde Hun beyliğinin de Bosna'ya dahil edilmesiyle sınırlar genişlerken Tvrtko ise güneye doğru ilerleyerek Dalmaçya kıyılarının geniş bir bölümünü fethetti ve bu dönemde Bosna Balkanlar'ın en güçlü devleti haline geldi. Ban Kulin ülkesinin ekonomik gelişime çok önem verdi. Ragusa (Dubrovnik) ile 1189 yılında imzalanan ticari anlaşmayla Raguzalı tüccarlar Bosna madenlerinden faydalanmaları için teşvik edilmiştir (Yardımcı, 2006:11).

Daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'daki gelişmelerden özellikle de 1879 yılında Fransız İhtilali sonucu gelişen milliyetçi hareketleri Sırlara ve Hırvatlara etkiledi. 1804 Sırp, 1861 Hırvat ve 1875 Hersek isyanları Osmanlı Devleti'ni oldukça yıprattı ve pek çok insanın ölümüne sebep oldu. Sonuçta Sırlar ve Hırvatlar adım adım bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Osmanlı-Rus Savaşı sonucu, 1877-1878 yılları arasında, Rusya siyasi bir güç kazandı. Bundan dolayı Avrupa Devletleri dengeyi sağlayabilmek için 12. 07. 1878 tarihinde Berlin Kongresi'ni yaptılar. Kongrede, Bosna-Hersek'i Osmanlı Devleti'nde kalmasına rağmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılması karar alındı. Fakat Avusturya-Macaristan'ın asıl amacı ise, Bosna-Hersek'i işgal ederek Dalmaçya'ya açılmak ve Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle doğan boşluğu siyasi bir güç olarak doldurmaktır. Sonuçta, Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal etmek için 29. 07. 1878'de ordusu ile harekete geçti. Ama Boşnak halkı, basit silahlarıyla Avusturya-Macaristan'ın ordusuna karşı çıktı ve nihayet bu direnişi kırarak Avusturya-Macaristan ülkeye hakim oldu. Bundan sonra, Bosna-Hersek'te büyük göç dalgası yaşandı. 1918'kadar 300.000'e yakın Boşnak Türkiye'ye ve Arap ülkelerine göç ettiler. Avusturya-Macaristan, Bosna'daki Hırvatlar ve Katolikler'in nüfuzunun artmasına zemin hazırladı. Bu durum Sırlar beyninde oldukça ciddi tepkilere neden oldu. Sırp milliyetçiler de bunlara karşı propagandaya ve gizli örgütlenmeye başladılar (Alkan, 1999:18-21).

1912 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Birinci Balkan Savaşı başladı. Sadece bir yıl sonra, 1913 tarihinde Bulgaristan'a karşı da İkinci Balkan Savaşı meydana geldi. Daha

önce, 1911 yılında Sırbistan’da ortaya çıkan ve Avusturya’ya karşı, özellikle Bosna-Hersek’te propaganda yapan gizli terör örgütü Kara El eylemleriyle politik durumu sarsmaya başladığında, Avusturya’nın cevabı halk üzerindeki baskılarını artırmak oldu. Bu olaylar sonucunda bölge patlamaya hazır barut fıçısı haline geldi. Böylece, 28 Haziran 1914 tarihinde, Vidovdan gününde, Avusturya Veliht Prensi Ferdinand ve karısının Saraybosna ziyareti sırasında bir suikaste kurban gittiler. Suikasti gerçekleştiren Gavrilo Princip, Bosnalı’lar adlı terör örgütü üyesidir. Bu örgüt, bir Güney-Slav federasyonunun kurulmasını politik amaç edinen ateist ve cumhuriyetçiler tarafından kuruldu (Taşar ve diğ., 1996:34).

Bu olayın sonucu, Birinci Dünya Savaşı’nın meydana gelmesidir. Avusturya-Macaristan’ın yıkılmasından sonra, 1 Aralık 1918 tarihinde Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan tarafından, Sırp- Hırvat - Sloven Krallığı’nı ilan edildi. Bosna-Hersek de bu Birinci Yugoslavya’ya katıldı. Fakat, Boşnaklar, kurucu millet olmadıkları için statü olarak ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutuldular. 20’li yılların başlarında SHS Krallığı’nda 12 milyon kişi yaşamaktaydı. Hiçbir halk gruba nüfusun %50’den fazlasına sahip değil. Aşırı derecede politize olan halk gruplarının kaosu andırarak kadar çok partileri vardı. Böyle bir politik durumda Parlamento 28 Haziran 1921’de, tek millet-tek devlet sloganıyla “merkezi hükümet” sistemi için anayasa kabul edildi (Taşar ve diğ., 1996:38-39). Almanya, 1939 yılında, Polonya’yı işgal ederek İkinci Dünya Savaşı başladı. Bu dönemde Yugoslavya parçalandı. Almanlar’ın desteğini himayesini olan Hırvatlar, “Bağımsız Hırvat Devleti”ni kurarak Sırlara karşı terör estirdiler. Bu arada, Bosna-Hersek’te, Hitler, 1943 tarihinde “Müslüman SS Gönüllü Birlikleri”ni kurdu. Ama askerler şapka olarak Osmanlı fesi takacaklardı. Ayrıca, bu biriliklere imamlar ve hocalar alınarak Müslüman Boşnak askerlerinin Kur’an Kerim paralelinde eğitimler sağlanacaktı (Alkan, 1996:23). Diğer tarafta, 29 Kasım 1943’te Bosna’nın kalbi Jajce (Yaytse)’de yapılan AVNOJ toplantısında gelecekteki Yugoslavya’nın temelleri atıldı ve burada bir de hükümet kuruldu. Tito komite bakanı oldu ve Mareşal unvanını aldı (Taşar ve diğ., 1996:63).

Tito ölümünden sonra Yugoslavya’da komünist sistemin yıkılmasıyla birlikte, 1989-1990 yıllarında çok partili seçimler düzenlendi. Bosna-Hersek’te düzenlenen ilk çok partili seçimlere, “Stranka Demokratske Partije”(Demokrat Eylem Partisi) ve

“Muslimanska Bosnjacka Organizacija”(Müslüman Boşnak Organizasyonu) olmak üzere iki Müslüman partisi katıldı. Diğer önemli ulusal partiler “Srpska Demokratska Partija”(Sırp Demokrat Partisi) ve “Hrvatska Demokratska Partija”(Hırvat Demokrat Partisi) da katıldılar (Babuna, 2000:198).

Bosnalı Müslüman Milliyetçilerin Demokratik Eylem Partisini kurucusu Aliya İzzetbegoviç oldu. Radovan Karadžić Bosna’da milliyetçi partinin başkanlığına seçildi ve 1991 yılında Sırp Halkı’nın Parlamentosu’nu ilan etti. 1990 yılında Slovenya kendini bağımsız devlet ilan etti. Eylül ayında 1991’de BM Güvenlik Konseyi Eski Yugoslavya silah satışına ambargo koydu. 1992 yılında Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığını Avrupa Topluluğu ve bazı ülkeler tanımadılar. Birleşmiş Milletler Koruma Gücü UNPROFOR oluşturuldu.

Bosna’nın bağımsızlığı için yapılan referandumu Sırlar boykot ettiler. 1992 yılında Nisan ayında Bosna’nın Bijeljina (Biyelyina) adlı şehrinde Arkan’ın liderliğinde Sırlar katliama başladılar. Sırlar Bosna’ya ateş açmaya başladı. Bosna Sırp ordusunun komutanı Ratko Mladić, Saraybosna postanesinin yerle bir edilmesi kırk bin telefon hattını da işlemez haline getirdi. Haziran’a kadar Sırlar Bosna’nın yüzde %70’ini ele geçirdi. Bir yıl sonra, Müslüman-Hırvat Savaşı ortaya çıktı. 1993’ta Şubat ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 808 numaralı kararlı Eski Yugoslavya için Uluslararası Suç Mahkemesi kurulmasını önerdi. Ekim’de Fikret Abdiç, Bihaç bölgesinde Batı Bosna Özerk Bölgesi’ni ilan ederek kendi yandaşlarıyla Bosna ordusu arasında Müslüman- Müslüman çatışmasına neden oldu. Ocak 1994 yılında Abdiç’in güçleriyle Bosna ordusu arasında ateşkes imzalandı. Nisan ayında Sırların Gorazde (Gorajde) saldırıları hız kazanırken ilk kez NATO bombalanmaya başladı. 1995 yılında Uluslararası Mahkeme, Karadžić ve Mladić’i savaş suçlusu ilan etti. Mayıs’ta NATO uçakları Sırların Pale yakınındaki silah deposunu bombaladı.

Srebrenica’ya (Srebrenitsa) Sırp saldırısı UNPROFOR Sırlar karşısında geri çekilirken, Hollandalı bir asker Sırlar tarafından öldürüldü ve Srebrenica düştü. Savaşın en büyük katliamında birkaç bin Müslüman erkek Sırlar tarafından öldürüldü. Bundan sonra Clinton hükümeti artık savaşın fiziksel gerçeğini kavradı. NATO, Sırları ilk kez ciddi olarak bombalanmaya başladı. Hava saldırılarına Hızlı Tepki Gücünün silahları da destek verdi. Eylül 1995 yılında Sırlar ağır silahlarını Saraybosna

çevresinden uzaklaştırmayı ve kentte girişi serbest bırakmayı kabul ettiler ve hava saldırıları durdu. Kasım 1995 yılında Dayton, Ohio'daki Wright-Patterson havaalanında yapılan barış görüşmeleri Milošević, Tudjman ve İzzetbegović'i bir araya getirdi. Sonunda tek bir Bosna devleti için ilk taslak hazırlanmış. Bosna'nın yüzde %51'i Müslüman-Hırvat Federasyonuna, yüzde %49'u Republika Srpska'ya bırakıldı (Cohen, 1999:28-38).

Fotoğraf 1 : Bosna-Hersek Bayrağı

Harita 2 : Şimdiki Bosna-Hersek Haritası

1.2. Bosna-Hersek Siyaseti

1830 yılından itibaren ‘‘İlliryalı’lar Hareketi’’ bütün güney-Slavların (Yugo-Slav) birleşmesini isterken Sırbistan’da hiçbir zaman taraftar bulan bir düşünce olamadı. Slav birliği düşüncesinin kökleri Hırvatistan’da, ‘‘ İlliryalı’lar Hareketi’’ Balkan’ın en eski sahiplere gönderme yaparak bütün Slav kökenli halkların arasında birleşmelerin propagandasını yaptı. 19. yüzyılın başından itibaren kendi devletini kurmak için uğraşan Sırlar, diğer güney-Slav halklarını ‘‘Büyük Sırbistan’’ tasarımları içerisinde tahayyül ettiler. Hırvatistan’ın amacı ilk önce ortak bir güney-Slav dili ve kültürü yaratılıp daha sonra da Hırvatistan liderliğinde siyasi birlik oluşturmak ve Habsburg Monarşine katılmaktı (Taşar ve diğ., 1996:30-31).

1908 yılında Bosna-Hersek’i topraklarına kattığını ilan eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Hırvatlar ve Katoliklerin nüfuzunun artmasına zemin hazırladı. Hırvatlar da bunu diğer halklarına baskı aracı olarak kullandılar. Böylece, Sırlar beyninde oldukça ciddi tepkilere neden oldu. Sırp milliyetçileri de buna karşı gizli örgütlenmeye ve propagandaya başladılar. ‘‘Büyük Sırbistan’’idealine sahip olan Sırlar, çeşitli vesilelerle rahatsızlıklarını gösterdi.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra SHS Krallığını kurulduğunda Boşnaklar kurucu millet olmadığı için ikinci sınıf vatandaş statüsünü kazandılar. Bu baskıdan kurtulmanın yolunu politik mücadele gören Boşnaklar, 1919 yılında ‘‘Yugoslavya Müslüman Teşkilatı’’nı (JMO), Mehmet Spaho liderliğinde Saraybosna’da kurdular. Bir tarafta da Boşnak uleması da, ‘‘el-Hidaye’’ adlı siyasi bir teşkilat kurdu. El-Hidaye’ya bağlı ‘‘Mladi Müslimani’’(Genç Müslümanlar), İslami kimliğini yeniden kazabilmek için çalışmalar yaptılar. Bu teşkilat çalışmaları sayesinde çok siyasetçi ve entelektüel yetişti. 1941 yılında Almanya’nın sayesinde Hırvatlar ‘‘Bağımsız Hırvat Devleti’’ni kurdular. Sırlara karşı terör gösterdiler. Politik sahnesinde çıkan ırkçılık ve din fanatizm ön plana geldi. Bu arada Boşnaklar, Almanya’nın yardımlarıyla silahlanmak eğitildi ve uzun vadede Bosna-Hersek’in otonomluklarını kazanmaya düşündüler (Alkan, 1999:22-23).

Fakat İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Bosna-Hersek Nisan 1945 yılında Yugoslavya Federe Devleti’ne girdi. Farklı bir kültürel yapıdan gelen Müslüman Boşnaklar için bu katılım, tarihi bir dönüm noktası oldu. Eski yapılarını terk ederek komşuları ile

komünist Yugoslavya'ya entegre olacaklardı. Hırvatlar ve Sırlar ile bütünleşerek yeni bir millet haline geleceklerdi. Yani "Yugolaşaracaklar"dı. En önemli işlevlerden biri, Yugoslavya'yı oluşturan milletler arasında görülen karma evliliklerdi. Boşnakların "Yugolaştırılması"nın başvuran ikinci yöntem ise gerek eğitim gerekse kültür alanında tahrifat yapılmasıydı. Boşnak toplum içerisinde varolan ve nesilden nesile olan tarihi ve dini değerler metaliteyi bozabilmek için, küçümseyen bilgiler müfredat programlarına alınarak, yıllarca okullarda okuttular. İlkokul, Ortaokul, Lise ve Üniversitelerde İslam'ı, İslam Tarihi'ni ve Osmanlı Tarihi'ni kötüleyen unsurlar öğretiliyordu. Bunun yanı sıra da aynı yönde uygulamalara devam ediliyordu. Örneğin Radyo ve Televizyonda yayınlanan programlarda negatif hususlara değiniliyordu. Fakat daha önce de 1948 yılında, Boşnaklar hep üç kategoride sayılarak kayıt edildi; bunalar ya Müslüman Sırp, ya Müslüman Hırvat ya da milletini açıklamak istemeyen Müslüman şeklindeydi.

1961 yılında nüfus sayımında Boşnaklar "Müslüman" adı altında etnik bir grup olarak kaydedildi. Artık, Komünist Partisi, Boşnakları "Müslüman" adıyla Bosna-Hersek'te bir ırk olarak ilan etti. Fakat Müslüman kelimesi büyük "M" harf ile yazılırsa, Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnak Halkı'nın etnik adı kast edildi. Bunun tam tersine küçük "m" ile yazılırsa dini tabiyeti ifade edildi. Böylece, 1968 yılında Boşnaklar ilk kez millet statüsünü kazandılar. Artık İslam, hem Bosna-Hersek'te hem de Yugoslavya'da tehlike olmaktan çıktı. Çünkü, 60'lı ve 70'li yıllarda Yugoslavya ve Arap Ülkeleri arasında iktisat ilişkileri oldukça geliştirdi (Alkan, 1997:46-49).

Diğer siyasetSEL gelişimlerinden biri Aliya İzzetbegoviç'in yazdığı "İslam BeyannameSi" adı altına yayılan eserdİ. Bu eserin önemi şudur; İslam'ı hayatın her alanına, birey, aile ve topluma hakim kılmaktan söz edişİyle ve İslami düşüncEyi ve literatürü kaplayan yeniden Müslümanlaşma haline getirmek. Savaş çıkmak üzerinde Aliya İzzetbegoviç 1990 yılında arkadaşlarıyla birlikte "Demokratik Eylem Partisi"ni (SDA) kurdu. Bu arada Radovan Karadziç liderliğinde "Sırp Demokrat Partisi"ni (SDS), Hırvatlar ise Stjepan Kljujiç başkanlığında "Hırvat Demokrat Partisi"ni (HDZ) kurarak 1990 yılında yapılacak ilk olan Serbest Genel Seçimlerle hazırlığa başladılar (Alkan, 1997:50,52).

1.3. Bosna-Hersek Dini

Güney Slavlar, Roma İmparatorluğu batmasında, 6. ve 7. yüzyıllarda Kuzey Asya ve Avrupa'nın kuzeydoğu kesimlerinden göç ederek Balkanlar'a yerleşmeleri idi. Bosna ve çevresinde yerleşen Slavlar, temelinden dini tercihlerin yattığı bölünmeleri yaşadılar. Ülkelerin kuzeyinde ve kuzeybatısında (bugünkü Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in batısı) bulunan Slavlar, Katolik Mezhebi'ne gerçek Vatikan'a bağlandılar. Bağlılık sadece din tarafından kalmadı. Zamanla Latin Batı kültürünü ve yaşama biçimini de kabul ettiler. Buna karşı doğusunda (Sırbistan) yerleşen ise, Ortodoks Mezhebi'ni kabul ederek Bizans'ın başkenti ve Ortodoks dünyasının dini merkezi olan İstanbul'a bağlıdır. Kültürel bakımdan Bizans ve Yunan'ı taklit ettiler. Başta Latin kültürü olmak üzere, diğer Avrupa kültür merkezlerinden uzak kaldılar. Bu uzaklığı bir de Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasında olan düşmanlık katılınca Katolik Slavlar (Hırvatlar) ve Ortodoks Slavlar (Sırlar) etnik manada düşman kardeşler oldular. Bosna'daki Slavlar (Boşnaklar) ise, üçüncü bir mezhebi din olarak kendilerine seçtiler. Bunu adı "Bogomil Mezhebi" idi.

Bogomil Mezhebi, temel itibariyle Hristiyanlık Dini'den, Balkanlarda bulunan çeşitli pagan unsurlardan etkilenen, Katolik'ten ve Ortodoksluk'tan çok daha farklı inanışlara sahip olan bir mezhepti. Bogomil Mezhebi, Mani Dualizmi'ne benzer bir inanç sistemine sahipti. Buna göre şeytan Tanrı'nın oğlu, İsa'nın kardeşidir ve dünyaya hükmetmektedir. Bundan ötürü dünya hayatını terk etmek gerektir. Temiz bir yaşam sürdürmek, ibadet etmek, oruç tutmak ve hacca gitmek asıldır. Ayrıca, evlilikten kaçınmak, şarap içmemek ve et yememek ta diğer ibadetleri oluşturmaktadır. Bogomil Mezhebi'nin ayrıca "Bosna Kilisesi" adı altında kendilerine has kiliseleri vardı. Bu Kilise, Boşnaklar'ın Müslüman olduklarına kadar varlığını sürdürdü (Alkan, 1996:13-15). Bogomiler, Tanrı dostu olarak adlandırdılar. Bu din hareketin ortaya çıkması 10. yüzyıldaydı. Hareketin kurucusu Peder Bogomil'in isminden kaynaklandı. Bogomillik, 11. yüzyıl sonu veya 12. yüzyıl başında Bizans ve Bulgar Krallığı ile bugünkü Eski Yugoslavya topraklarını kapsayan geniş bir sahada taraftarlar topladı. Bogomiller, diz çökerek evde, açık alanda, ikonların ve fresklerin hiç bulunmadığı yerde sade ortamlarda günde beş vakit ibadet ederler (Taşar ve diğ., 1996:198).

Bu üç halkın yaşamak zorunda oldukları topraklarının kesiştiği nokta ise Bosna idi. Bu karışık yapı nedeni ile bölgede oldukça önemli problem yaşandı. Katolikler ile Ortodoks arasındaki kavgaları ve yine bu mezhep mensuplarının Bogomiller'e karşı yaptıkları Haçlı Seferleri'nin sürekli olarak bu bölgede var olması mevcut hassas yapıdan kaynaklanıyordu. 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethettiğinde Boşnak halkı Müslüman olmaya başladılar. Bu eylem çok hızlı oluyordu. 16. yüzyılın sonrasına kadar Boşnakların %80'i Müslüman oldu. Fakat, Osmanlılardan önce, 9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar, Endülüste çalışanlar Boşnaklar, Arap denizcileri, Macar krallarının saraylarında çalışan Müslüman işçiler ve göçmen Türk kavimleri, İslam'ı ilk defa bu bölgeye getiren kişiler oldular (Alkan, 1996:13-17).

1.4. Bosna-Hersek Kültürü

Bosna-Hersek'te Balkan'ın hiçbir yerinde rastlanmayan mezar taşları bulunmaktadır. Halk arasında bu taşlar "Steçci"(Steçtsi) olarak adlandırılırlar. Bu kelime "Steçak" kelimesini çoğul olup, "Anıt Eserler" anlamına gelir. Bazı kitaplarda, "Steçci"lerden, "Bogomil Taşları" olarak da bahsedilmektedir. Bu taşlar, Önasya'dan Balkan'a uzanan bir coğrafyada yayılan anıt eserleridir. Aynı zamanda, Ortaçağ Bosna-Hersek'inde yaşayan bir dinin anıt eserleridir. Bu inanç sistemi Bogomillik'tir. Onlar, Ortaçağ'ın önemli dinsel topluluklarından biri ve genelde Balkan'ın sınırları içerisinde aşan ölçüde etki sahibiydiler (Taşar ve diğ., 1996:197).

Kavim göçleri sırasında tek bir millet olarak Bosna ve etrafındaki bölgelere yerleşen Güney Slavları, yukarıda anlatıldığı gibi üç farklı mezhebi kabul ettiler. Böylece, Katolik Mezhebi Vatikan'a ve Batı Latin kültürüne bağladı. Ortodoks Mezhebi ise Bizans ve Yunanistan kültürüne bağladı. Bu karışık bir kültür yapısında Bogomiller İslam dini kabul ederek beraberinde kültür değişimini de kabul ettiler. Genelde, Türkler'in vesilesiyle İslam kültürünün unsurları kolaylıkla benimsediler. Kıyafetlerinden tutunda yemek türlerine, isimlerine, mutfak aletlerinin isimlerine, ev şekillerine, medreselere v.b. Camilerin hepsi İstanbul'daki Ayasofya camii esas alınarak yapılmıştır. Belli bir süre içerisinde Boşnaklar da Osmanlı Devleti'nde çeşitli kademlerinde görev aldıkları görüldü. Sayısız alim, müderris, on üç tane Sadrazam v.b. (Alkan, 1996:14,17).

Boşnak kendini ‘‘Türk’’ diye adlandırıyor, dinini ise, ‘‘Türkler’in dini’’ olarak ifade ediyordu. Sadece Boşnaklar değil, Sırlar da Hırvatlar Boşnaklar’ı ‘‘Türk’’ olarak isimlendiriyordu. Kültürel olarak ise ‘‘Türkleştiklerini’’ söylüyorlardı (Alkan, 1997:72-73). Resmi Osmanlı belgelerinde Bosnalı Müslümanlar ‘‘Müslümanlar’’ ifadesinin yanı sıra ‘‘Boşnaklar’’, ‘‘Boşnak taifesi’’, ‘‘Bosnalı takımı’’, ‘‘Bosnalı kavmi’’ gibi ifadelerle de tanımlanmıştır. ‘‘Boşnjaci’’(Boşnaklar) ya da ‘‘Bosna Halkı’’ tanımlaması ise Osmanlılara karşı başlatılan ayaklanmanın önderi olan Hüseyin Kapetan Gradaşeviç’in Avusturya makamlara ve Sırbistan Prensi Miloş Obrenoviç’e gönderdiği mektupta kullandı. Bosnalı Müslüman, Osmanlı döneminde konuştukları dili Bosna dili olarak adlandırıyorlar. Avusturya-Macaristan döneminde ise ‘‘Boşnak dili’’ olarak tanımlamalarına müsaade edildi. Müslümanlar, Osmanlı döneminde, 16. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına kadar, ‘‘Bosançica’’(Bosançitsa) olarak bilinen yazı dili kullandılar ve pek çok eseri de doğu dilinde (Arapça, Farsça, Osmanlıca) kaleme aldılar. Öte yandan Bosnalı Müslümanlar ‘‘Alhamiado’’(Arapça olmayan ancak Arap harfleriyle yazılan metinler) olarak bilinen bir literatür de geliştirdiler. Müslüman 19. yüzyıldan itibaren ise ‘‘çirilica’’(Kiril) ve ‘‘latinica’’(Latin) alfabelerini kullanmaya başladılar (Babuna, 2000:16).

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Bosna-Hersek’te Boşnakların bir kimlik sorunu olmadı. Din özgürlüğünün garanti veren de Avusturya-Macaristan, Boşnaklara da kültürel özerklik vererek kendi tarafına kazanmaya çalıştı. Ama aynı zamanda da hukuki ve idari alanlarda batılı anlamda reformlar gerçekleştirildi. Temmuz 1917 yılında Korfu Deklarasyonu ile SHS Krallığını ilan edildi. Bosna-Hersek Milli Meclisi SHS Krallığına karar verdi. Böylece, Bosna-Hersek, Sırların hakimiyetindeki Slav Krallığı’nın bir özerkliğı olmayan bir parçası durumuna girdi. Toprak reformu ve vergi düzenlemelerinde Boşnaklara zarar verebilmek için ‘‘insanüstü gayret’’ gösterdi . Böylece, zengin Boşnaklar hızla fakirleştirdiler. Sonunda Boşnakların akademik kariyer yapma şansları azdı. Tito Yugoslavyası’nda komünist yönetimiyle sayısız İslam kültür eseri ve mezarlıklar resmen yok edildi. Örneğim Gazi Hüsrev Bey Medrese’sine el konuldu (Taşar ve diğ., 1996:206,207,209,212).

Bosna-Hersek’te yaşayan çeşitli inanç grupları, özellikle Sırp Ortodoksları, kullandıkları alfabeyi bir inanç simgesi olarak görmeye alışkındılar. 1879 yılında ilkokullarda Latin alfabesine tanınırken, eğitim dili de ‘‘Hırvatça’’ olarak

adlandırılıyordu. Ama okullarda da Kiril alfabesi ve temel Almanca eğitimi de veriliyordu. Resmi Bosansko-hercegovacke Narodne Novine (Bosna-Hersek Halkı Gazetesi) Latin alfabesiyle çıkıyordu ve eyalet hükümetinin kararnamesiyle düzenlenmeye başlayan kurslarda sadece Latin alfabesiyle kullanıldı. Ama ‘‘Hırvatça’’ olarak değil, ‘‘zemałjski jezik’’(eyalet dili) olarak tanımlandı. 1880 yılında okullarda eğitimin ‘‘Bosna’’ ya da ‘‘Sırpça-Hırvatça’’ eyalet dilinde yapıldığını belirtiyordu. Ama okullarda Kiril alfabetesine, Latin alfabesiyle aynı statü tanındı. 1890 yılında ortaokul için Bosna diliyle ilgili bir gramer kitabı yayımlandı. Bu kitapla birlikte ‘‘Bosna dili’’ ifadesi resmi okul kitaplarına da girmiş oldu. Ama Sırp okullarında ‘‘Sırp dili’’, Hırvat okullarında ‘‘Hırvat dili’’ kullanmaya devam etti. ‘‘Bosna dili’’ terimi sadece Müslümanların Boşnak adlı dergisi tarafından benimsendi ve kabul edildi. 1907 yılında resmi dil olarak ‘‘Srpsko-hrvatski jezik’’ (Sırpça-Hırvatça) kullanıldı (Babuna, 2000:140-143).

Komunizm sonrası dönemde, kültürel ve sosyal bakımından Boşnak halkı arasında dayanışma duygusu ortaya çıktı. Kültür derneği ‘‘Preporod’’(Yeni doğuş) ve yardım kuruluşu ‘‘Merhamet’’ bu eylemi destekledi. Savaş çıkmak üzeri dönemde, 1991 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında Müslüman nüfusu yüzde %90’nın konuştuğu dili ‘‘Bosna dili’’ olarak tanımlandı. Artık, 1993 yılında ‘‘Sveboşnjački Sabor’’da (Tüm Boşnaklar Meclisi) yapılan görüşmeler sırasında Boşnaklık kavramı, Bosna halkı’nın ulusal kimliği olarak zaferini ilan etti. Halk Meclisinde ‘‘Boşnjaštvo’’ kavramına yakınlık dayan siyasetçi, sanatçı ve din adamlarıydı. Bu meclis, ‘‘Muslimanska Boşnjačka Organizacija’’ (Müslüman Boşnak Teşkilati) veya MBO’nun eski genel başkanı yardımcısı Muhamed Filipoviç tarafından ‘‘Boşnak’’ (Bosnalı) adının resmen kullanıldığı ilk meclis oldu. Bosnalıların Müslüman kesimi tanımlanmak için eskiden olduğu gibi hem Müslüman hem de Boşnjaci (Boşnyatsi) adları, ya da ‘‘Muslimani Boşnjaci’’ (Müslüman Boşnyatsi) olarak ikisi birlikte kullanmaya devam etti. Bosna Cumhuriyeti Meclisi’nin 1994 yılında oturumunda, ulusal tanımlanma olarak ‘‘Müslüman’’ tanımının ‘‘Boşnak’’ (Bosnalı) tanımıyla değiştirilmesine karar verdi (Babuna, 2000:200, 203, 213).

Bu karar, savaşın en zorlu anlarında, kuşatma, sürgün, soykırım günlerinde, diplomatik baskının Bosna Müslümanlarını Bosna’nın etnik ve milli bölünmesini kabul etmeye zorladığı bir anda alındı (Mahmutçehajiç, 2004:45).

BÖLÜM 2: BOSNA - HERSEK VE TÜRKİYE ARASINDA KURULAN İLİŞKİLER

2.1. Tarih

1463 yılında Jajce'de (Yaytse) Stjepan Tomašević'in ordusunun yenilmesiyle Bosna, 450 yıl sürecek Osmanlı hakimiyetine girdi. 1482 yılında Herzegovina'yı –Mostar çevresindeki eski Hum Prenslığı- alan Osmanlılar Bosna'da tamamen hakimiyet kurdular. 1448 yılında, bir ordu komutanı Stjepan Vukčić Kosača, "Herzog" ünvanını Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan aldı. Bunun üzerine ülke Herzegovina (Herzegülkesi) olarak anıldı. Herzegovina sözcüğü Osmanlı Türkçesine Hersek olarak geçmiştir (Taşar ve diğ., 1996:195).

Ama daha önce, 1435 yılında, Osmanlılar tarafından Saraybosna'yı alındı. Böylece, Saraybosna Osmanlıların Bosna'da ilk yönetim merkezi oldu. Bu Osmanlı hakimiyetinin ilk dönemlerinde Saraybosna valisi olan Bosnalı Paşalar İsa Bey Hranušić (1565-1469), Gazi Hüsrev Bey (1506-12 ve 1520-42) ve Ferhad Paşa Sokolović, şehrin ekonomik ve sosyal gelişmesi için doğan üstü gayret gösterdiler. Zamanla Osmanlı idaresinde yüksek politik ve askeri makamlara gelen Boşnaklar Bab-ı Ali'nin hizmetinde İstanbul'un politikasını derinden etkilediler (Taşar ve diğ., 1996:200-201).

1557 yılında bir Sırp ailenin çocuğu olarak Sokolović soyadıyla küçük yaşta devşirme olarak Saraya götürüldü. İstanbul'da eğitilen Sokollu Mehmed Paşa, 1565 yılında Sadrazamlığa getirildi. 1583-1640 yılları arasında Bosna'nın sancak merkezi Banja Luka oldu. Ondan sonra 1640-1698 yıllarında Bosna'nın sancak merkezi Saraybosna oldu. 1698-1850 yıllarında Travnik'e taşındı. 1875-1878 yıllar arasında Bosna ve Bulgaristan'da Türklere karşı isyanlar başladı. Böylece, 1878 yılında, Berlin Atlaşması ile Sırbistan ve Karadağ yeni topraklara sahip olup özerk eyalet statüne kazandı. Bosna'nın yönetimi Osmanlılarda alınıp Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bırakıldı (Cohen, 1999:22-23).

Bosna'nın Osmanlı Döneminde en önemli kırık tarihler şunlardır: 1804 tarihinde Sırp İsyanı ile Rusya'nın yardım etmesiyle , Sırp tarafından 25-30 yıl zarfında binlerce Müslüman kanı döküldü. Rusya'nın girmesiyle 1816 tarihinde 12 üyelik bir Sırp

Meclisi kuruldu. Diğer önemli isyanı 1831 yılında, ‘‘Bosna Ejderi’’ adı altına tanınan Gradaçacılı Hüseyin Kapetan, İkinci Mahmut’a karşı isyanıydı. Hüseyin Kapetan Kosova’da Osmanlı ordusunu yenilip Bosna Eyaleti’ni ilan etti. 1483 yılında ‘‘Hersegovina’’yı alınarak Bosna toprakları Osmanlıların hakimiyeti altına girmiş oldu. Böylece, bu tarihten itibaren Balkanlar’da Osmanlıların en güçlü ve en emin dayanak noktasını Bosna oluşturdu (Yorulmaz, 2007:13-14).

2.2. Siyaset

1463 yılında Fatih Sultan Mehmet’in Bosna’yı fethinden sonra gayrimüslimlerin hayatını garanti altına alan, herkesin aynı haklara sahip olup haksızlığa karşısında bir ‘‘ahidname’’ getirildi (Yorulmaz, 2007:83).

Bu yıldan itibaren Bosna Rumeli Eyaletine bağlı sancaklardan biriydi. Böylece, Bosna-Hersek Osmanlı idaresinin hep önemli bir bölgesi oldu. Daha önce Saraybosna’yı alınarak Osmanlıların Bosna’da ilk yönetim merkezi oldu. Bu şehri geliştirmeye başlayan Gazi Hüsrev Bey’di. Onun idaresine 1480-1154 yıllarında gerçek bir başkent Saraybosna ismine ilk kez 1507 yılında tarihli belgelerde rastlandı. Saraybosna ‘yüz camii’ olarak nitelendirdi. Zamanla Boşnaklar, Osmanlı yüksek politik ve askeri makamlara girmeye başladılar. Böylece, Padişaha hizmet ettiler. En meşhur Boşnak vezirler şunlardır; Hersekzade Ahmet Paşa (1496-1514), Lütü Paşa(1514-1517), Sokollu Mehmet Paşa(1565-1579), Hüsrev Paşa(1627-1630) ve diğerleri (Taşar ve diğ., 1996:200-202).

Osmanlı devleti içinde Boşnaklar’a seçkin görevler verildi. 1544 yılından 1611 yılına kadar dokuz Boşnak devlet adamı Sadrazamlığa kadar yükseldi. Bosnalı valileri arasında en meşhur şüphesiz Gazi Hüsrev Bey idi. Bosna’da birçok vakıf ve eğitim kurumu tesis etti (Pehlivanlı, 2005:8-9).

Balkan Savaşları sonunda, Osmanlı Devleti, Balkanların topraklarını kaybettiğine rağmen buraya olan ilgilerini hiçbir zaman kaybetmedi. 1934 yılında Türkiye’nin sayesinde Balkan Paktı kuruldu. 1950-1960 yılları arasında Balkan Paktı yeniden canlandırmaya çalıştı. 1988 yılında Yugoslavya ve Türkiye arasında enerji, ticaret, sağlık vb konularında işbirliğine varıldı. Türkiye, 6 Şubat 1992 tarihinde Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlığını tanıdı. Türkiye, Bosna-Hersek’e çeşitli derneklerinin aracılığıyla barınma ve gıda ihtiyaçlarını gönderdi. Ağustos 1992

tarihinde Londra'da barışın sağlanması için Türk Hükümeti hem temsilci hem de gözlemciler yolladı. Eylül 1992 tarihinde Cenevre'de başlayan İkinci Bosna-Hersek Barış Konuşmalarına da temsilci gönderdi. Türkiye BM'de yoğun bir faaliyet gösterdi. Ama hem Türkiye hem de en zengin bulunan İslam Ülkeleri çok iyi bir uyum içinde olması gerekti. Böylece, Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da toplanan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında da ele alındı ve BM Güvenlik Konseyi'ne "ekonomik ve ticari ambargonun sonuç vermemesi halinde askeri müdahalede bulunulması" çağrısı yapıldı (Akarşlan, 1993:18-20).

Türkiye, Boşnaklar'a olan tarihi ortak geçmişin verdiği duygusallık nedeniyle ilk günde kayıtsız kalmayacağını açıkladı. Ama bütün uğraşlara rağmen bu alanda Bosna-Hersek'te Müslüman katlini durdurabilecek bir somut başarı elde edemedi. Bunun için ilk sebebi, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı Devletlerinin (Almanya hariç) Sırp'ları desteklemesiydi. Diğer nedeni Türkiye'ni AB'ye üye olma isteğiydi (Alkan, 1993:189-190).

Fakat Mayıs 1996 tarihinde Türk işadamları Bosna'daki iş imkanları ile tanıştırıldı. Böylece,iki Türk şirketi, Bosna'nın üçüncü en büyük bankası Central Bank'la First Turkish-Bosnian Bank isimli ortak bankayı kurdu. Bosna ile tarihi Türkiye'nin bağları ve Türkiye'nin bu ülkeye savaş sırasında verdiği destek iki ülke işadamları işbirliğine itmektedir (Avrasya Edütleri, Turan Aydın, 66-68).

2. 3. Din

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethini takip eden yıllarda Boşnaklar çok çabuk Müslüman olmaya başladılar. 16. yüzyılın sonuna kadar Boşnaklar'ın % 80'i Müslüman oldu. Dini alanda Osmanlı'ların etkisi kolaylıkla görülebilir. Boşnaklar'ın büyük kısmı Hanefi Mezhebi'ne mensuplar. Bunun yanı sıra dini terminoloji büyük kısmı Osmanlıca veya Türkçe kavramlardan oluşmaktadır (Alkan, 1993:16-17).

Anadolu'dan gelen dervişler yoluyla Nakşibendilik, Rûfâilîk, Mevlevîlik, Bektaşîlik, Kadîrlîk gibi tarikatlar Boşnaklar arasında yayıldı (Taşar ve diğ.,1996:196).

Başka araştırmalarda, 18. ve 19. yüzyılda Bosna'da en yaygın tarikatın Halvetîlik ve Nakşibendilik olduğu, bunları takip eden Kadîrlîk ve Rûfâilîk tarikatlarıdır. 1998 yılında Gazihusrevbey Kütüphanesi tarafından yayımlanan katalogta geçen Süleyman

Çelebi Mevledinin (Vesiletü'n-ne-cat) otuzun üzerinde yazma nüshası vardır (Yorulmaz, 2007:207,245).

Bosna halkı efsanesine göre Bosna'ya ilk gelen Gazi dervişlerden Ayvaz Dede. Efsaneye göre Ayvaz Dede ve silah arkadaşı Sarı Saltuk düzenli Osmanlı ordusu Bosna-Hersek topraklarına varmadan önce bu iki Gazi Derviş Boşnaklar'ı İslamiyetle tanıştırdı ve halka rehberlik ettiler. Boşnaklar bu günü hala bayram olarak kutlar. Ayvaz Dede'nin türbesi ziyaret eder (Taşar ve diğ., 1996:199).

2.4. Kültür

Boşnaklar, İslam dinini kabul ederek Türkler'e büyük bir sempati duydular. Hemen bütün kültürel unsurlarıyla onları taklit ettiler, gerek dini yaşantılarında gerekse günlük yaşantılarında. Şehirlerinin yeniden oluşmasındaki mimari tarzdan, giyim eşyalarına kadar Türkler'i taklit ettiler.

Zamanla, Boşnaklar kendini "Türk" diye adlandırıyor, dinini ise "Türkler'in dini" olarak ifade ediyordu. Sırp ve Hırvatlar, Boşnaklar'ı "Türk" olarak isimlendiriyordu. Kültürel olarak ise "Türkleştiklerini" söylüyorlardı (Alkan, 1997:72-73).

Saraybosna, Osmanlıların Bosna'da ilk yönetim merkezi olduğundan itibaren genişletmeye başladı. O zamanki ölçülere göre bir metropoldü. Şehrinin kurucusu olarak kabul edilen Bosnalı İsabey Hranuşić (1465-169), Careva Camii'yi (Sultan Camii) ve İsabey Hamamı'nı yaptırdı. Büyük bir komutan ve diplomat olan Gazi Hüsrev Bey Saraybosna'da ülkenin en büyük Begova Camii'ni, bir medrese, bir kütüphane, bir saat külesi, fakirlerin karınlarını doyurdukları bir imaret, bir misafirhane ve bir Hangah (Derviş Dergahı) yaptırdı.

16. ve 17. Yüzyıllar, Bosna-Hersek'te Osmanlı-İslam Medeniyeti ortaya çıkıp bu ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmesinin derinden etkilendiği bir dönem olmuştur. Camiiler, medreseler, okullar, derviş tekkeleri, kervansaraylar, hanlar, hamamlar ve köprüler bu dönemde özellikle inşa ettiler. Bu eserler dünya mimarlık ve sanat tarihi açısından bugün önemli eserlerdir. Özellikle köprüler, sadece akarsuları aşmak için yapılmış değildirler. Aynı zamanda sanat eseri olarak bu köprüler, yaptırılan toplumsal zenginliğinin ve mimarlarının sanatının şahididir.

Aynı zamanda da halk masallarında motifler arasında yer alırlar. Onlar bir milletin kültür hazinesine aittir (Taşar ve diğ., 1996:200-202).

Ekrem Hakkı Ayverdi, eski Yugoslavya topraklarında Osmanlı'nın yaptırdığı eserler şöyle verir; 3500 camii ve mescit, 1500 mektep, 300 medrese, 400 tekke, 1000 çeşme, 500 han, 200 hamam, 25 misafirhane, 50 türbe, 40 saat külesi, 15 bedestan, 60 imaret, 40 kervan saray, 15 kütüphane, 1000 sebil, 100 köprü, 50 kale vb (Yorulmaz,2007:24). Osmanlı'larda 14. yüzyılın ilk yıllarından itibaren 19. yüzyılın ortalarına kadar görülen Divan Edebiyatı değişik coğrafyaya yayınlanan bir edebiyattır. Genelde, Osmanlı dönemi Rumeli şehirlerinde zengin ve yaygın Divan Edebiyatı geleneği vardır. Divan ve divançesi olan, edebiyat mecmualarında birer gazel ve birkaç beyti bile olsa adı geçen 200 Boşnak Divan şairleri bulunmaktadır. Mahmud Paşa-yı Veli, Derviş Paşa, Hasan Kaimi, Mostarlı Hasan Ziyai, Hersekli Arif Hikmet Bey bunların en ünlüleri arasındadır (Yorulmaz, 2007:263-264).

Boşnakların adları ve Türklerin aşağı yukarı aynı adlara sahibiz; "Tarık", "Adna", "Kemal", "Nermin".v.b. Kimi adlar bir yada bir takım ses değişimleri var; "Omer"(Ömer), "İdriz"(İdris), "Yasmin"(Yasemin), "Enisa"(Enise), "Amra"(Amire) v.b. Boşnakların kimliğini daha çok soyadları ele verir; "Hafizoviç"(Hafizoğlu), "Kapetanoviç"(Kaptanoğlu), "Çauşeviç"(Çavuşoğlu) vs. Bazı soyadları da meslekleri gösterir; "Kuyunciç"(kuyumcu oğlu), "Aşçiç"(aşçıoğlu), "Sahaçiç"(saatçioğlu). Bosna'nın bazı bölgelerinde yemekleri andıran şu adlar rastlanır: "Bürek"(börek), "halva"(helva), "sirçe"(sirke), "şeçer"(şeker) v.b. (Yorulmaz, 2007:257).

BÖLÜM 3 : BOSNA SAVAŞI'NIN NEDENİ VE SONUÇLARI

Tarih boyunca pek çok kavim Bosna-Hersek'te hakimiyet kurdu. Kavim Göçleri sırasında tek bir millet olarak Bosna ve etrafındaki yerleşen Güney Slavlar farklı mezhepleri kabul ederek birbirlerine düşman üç farklı halka ayrıldılar. Bu üç halk; Boşnaklar, Hırvatlar, Sırlar aynı toprağı paylaşmak zorunda kaldılar. Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırlar arasında mezhep kavgalar olduğuna rağmen Bogomil Boşnaklara karşı yapılan Haçlı Seferleri'nin sürekli olarak bu bölgede var olması mevcut hassas yapıdan kaynaklanıyordu (Alkan, 1993:15).

Boşnaklar İslam dinini kabul ettiğinden sonra bu düşmanlık oldukça yaygınlaşmaya başladı. Zamanla, 1389 yılında Kosova Savaşı'ndaki yenilgiyle bağlantılı oldu. Böylece, yaklaşık 500 yıl süren Sırların kini beraber Büyük Sırbistan kurma hayaliyle Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek'i geri almak hedefiyle Bosna'nın Savaşı ortaya çıktığı nedenlerinden biriydi (Maranki, 1993:26).

1389 yılında, Kutsal Vidovdan Günü'nde Kosova'da aldıkları yenilgiyle Sırp feodal devleti yıkıldı. Böylece, Osmanlı'ya yaklaşık 500 yıl sürecek hakimiyetin kapısı açıldı. Ama, Sırp Halkı, bu tarihi "milli rezalet"ten değil, "milli bayramı" türettiler (Taşar ve diğ., 1996:100).

Yugoslavya Devlet başkanı Tito'nün ölümünden sonra ortaya çıkan Miloşević, Sırp ırkçılığına dayanan bir sentezle sistem içerisinde kalarak değişik bir yapılanma arzusu vardı. Komünist sistemin yıkılmaya başladığının ilk belirtileri Kosova'da ortaya çıktı. 1981 yılında Arnavutlar statülerinin değiştirmesi için büyük bir miting yaptılar. Ama 1989 yılında çıkan yeni Anayasa göre Kosova otonom değil ve direk olarak Sırbistan'a bağlandı. "Büyük Sırbistan" a ulaşma yolunda ilk adım atmış oldu (Alkan, 1993:26,28).

Dini ve tarihi sebeplere dayanarak Sırp ve Hırvat ırkçı hareketleri, birbirlerine alternatif olarak Yugoslavya'da varlıklarını sürdürdüler. Her iki taraf kendi milli ideallerin doğrultusunda Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan kurmaktı. Hırvat İrkçılığı'nın idealinin sembolü "Ustaşa Hareketi"ydi. Bu hareketin en parlak dönemi İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllardı. Almanya'nın maddi ve siyasi desteğiyle Büyük Hırvatistan'ı 1941 yılında kurmaya çalıştılar (Alkan, 1993:35-36).

Fotoğraf 2 : Bosna Savaşı'nın Görüntüleri (1992 – 1995)

Bir milletin gerçek varlıklarını oluşturan en önemli unsurların başında dil, din ve tarihtir. Yalnız başına tarih, milletler devamiyeti ve bir kimlik kazandıran en önemli faktördür. Bununla sadece geçmiş ile gelecek, eski nesillere yeni nesiller arasında bağ kurabilir. Örneğin, Bosna-Hersek'te Osmanlı Döneminde inşa edilen camiiler, tekkeler, türbeler, köprüler vb, birer kültürel mirastırlar. Bütün bu unsurlarla Boşnak Halkı varım diyor ve Bosna-Hersek üzerinde talep ediyor. Sırp lar bunları bildiği nedeniyle tarihi ideallerine ulaşım siyaseti olan "Etnik Temizlik" hareketleri kapsamına da aldılar. Tarih mirasının ikinci etkeni olan dini ve kültürel varlıklarının yok edilmesi ve ortadan kaldırılması aynı şekilde "Etnik Temizlik" in değişik bir boyutudur. Böylece, Sırp ların ilk hedefi camilerdi. Aralık 1992 yılına kadar toplam 620 tane camii yakıldı, yıkıldı. Bunlardan bazıları; Foça'da Atik Paşa Camii (1566), Emin Turhan Bey Camii (1448); Vişegrada'da Hüseyin Bey Camii (1558), Şemseddin Camii (16.yy); Mostar'da Nasuh Ağa Camii (1528-1529) v.b. , sadece Saraybosna'da 50 tane camii, mesela Tabaki Camii (1450), Mağribiye (1561) vb. (Alkan, 1???:131-134).

Avrupa toprağındaki en eski ve en değerli İslam Kùltür ve sanat eserleri yok edildi. 1992 yılında tarihi binaların, camilerin, mezarlıkların, kùtùphanelerin ve arşivlerin %65'i imha edildi. Bosna'daki etnik karışık bölgeler, etnik temiziyle 'saf bir bölgelere' dönüştü. Buralarda var olan kozmopolit ve hoş görölü ortam planlandığı gibi kayboldu. Bu kùltürün yok edilmesiyle yanında da insanların toplumsal kimliklerinin yok edilmesi de amaçlandı (Taşar ve diğ., 1996:375).

Savaşın günlerinde çeşitli ùlkelere dağıtılan Boşnaklar, Almanya, İsveç, İsviçre, Hollanda ve Türkiye, Boşnak Mùlteçileri kabul ederek mùlteci kamplarına yerleştirdi. Sadece Almanya'da 400.000 kişi, Türkiye'de 18.000 mùlteci yaşamaktadır (Alkan, 1996:131).

Savaşın yol açtığı insan kaybının 215.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 160.000'i Boşnak, 30.000'i Sırp ve 25.000'i Hırvat'tır. Yaralı sayısının 200.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ölen ve yaralananların çoğu çocuklar. Sadece Saraybosna'da 10.000'den fazla insan ölmüş. Bunlardan yaklaşık 2.000'ini çocuklardır (Avrasya Edütleri, Nacmettin Alkan, 33).

1996 yılında Bosna –Hersek Başbakanı Dr. Hasan Muratoviç'e göre savaşın fiziki yıkımı ve zararı 80 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Saraybosna'nın ekonomik altyapısı ve Bosna –Hersek sanayisinin yüzde 65'i zarar gördü. Köprü ve yollar da tahrip edildi. Bosna-Hersek'i komşularıyla birleştirebilecek tek bir demiryolu da kalmadı (Avrasya Edütleri, Turan Aydın, 57).

Savaştan sonra, daha doğrusu, Dayton Anlaşması'na göre Bosna-Hersek, BM üyesi olarak kalacaktır. Bosna-Hersek Başkanlığı üç üyeden oluşacaktır. Bunlar arasında, Boşnak, Hırvat ve Sırp olup kendi halkları tarafından seçileceklerdir. İlk üyeler iki, bunlardan sonrakiler dört yıl içerisinde seçileceklerdir (Avrasya Edütleri, Nacmettin Alkan, 38).

Federal Devletin parlamentosu iki meclisten oluşacaktır. Boşnaklar ve Hırvatlar temsil imkanı bulunacaktır. Polis, eğitim, sosyal işleri, Radyo-TV'de personel politikası kantonlara bırakılacaktır. Başsehra Saraybosna olacaktır. Resmi dil hem Boşnakça hem de Hırvatça geçerli olacaktır (Taşar ve diğ., 1996:303).

Fotoğraf 3 : Bosnalı Müslümanlara her türlü işkencenin yapıldığı toplama

kamplarının görüntülerinin, Hitler'in toplama kamplarından hiçbir

farkı yoktu. Srebrenica Kampı.

Bosna-Hersek'te olan savaşın en çirkin yüzü soykırımdır. Omarska, Keraterm, Luke-Brčko ve Foça'daki imha kamplarında 10.000 den fazla insan öldürülmesiyle yanında sistematik tecavüzlerin Müslüman kadınlara olduğunu uygulandı. Müslümanlara karşı etnik homojenleştirme hareketini sadece Sırp'lar değil, Hırvatlar tarafından da uygulandı. Mesela Mostar'da şehrin batısında yaşayan Müslümanlar alınıp askeri araçlarıyla şehrin doğusuna götürdüler (Taşar ve diğ., 1996:377,379).

Fotoğraf 4 : Bosna Savaşı sırasında Srebrenica'da bulunan cesetler

Bosna-Hersek'te yakılan ve yıkılan camilerin sayısı 1044'tür. Mesela, Foça'nın en güzel camiinin yerinde bugün bir otopark vardır. Bosnalı Sırpların başkenti Banja Luka bugün camilerden tamamen temizlendi. Savaştan önce bu şehirde bulunan 16 cami artık yoktur. Bunalar arasında Balkanlar'da en güzel İslam eserlerinden biri sayılan Ferhad Paşi Cami (Ferhadiye, 1583) ve Arnaudiye Camiileri (1587) yok edildi. Camilerin yıkılması yanında Bosna-Hersek'in değerli tarih enstitüleri, en eski ve en kapsamlı tarihi belge koleksiyonlarının yok edildiğini hedeflendi. Kültür değerlerinin bulunduğu milli ve üniversite kütüphanesinin yok edilmesi gerçekte Bosna-Hersek'te ilme idirildi. 7500 adet tarihi el yazması ve 7000 arşivlenmiş ilk baskı kaynak eser bir daha geri getirmeyecek şekilde yok oldu. Asırlık Osmanlı ve Habsburg kaynakları, Balkanlar'daki ve Yugoslavya'daki Müslümanların tarihi, Bosna-Hersek tarihi yeniden yazmak imkansızdır (Taşar ve diğ., 1996:375-376).

Mesela, Saraybosna'da 1950 yılında kurulan Şarkiyat Ensütüsü'nde bulunan arşiv belgeleri ve kitaplar arasında Arapça, Farsça, İbranice ve Alhamiado dillerinde 8 bin el yazısı yok edildi. Bunların yanında Osmanlı Dönemi'ne ait fermanlar, berat, buyruldu gibi 7 bin Türkçe belge ile Saraybosna Vilayet Arşivi'nin yaklaşık 250 bin eseri yok edildi (Yorulmaz, 2007:154).

Fotoğraf 5 : Bosna Savaşında (1992-1995) normal günlük bir görüntü

BÖLÜM 4: BOSNA-HERSEK VE DÜNYA

Yugoslavya'nın dağılması ile Avrupa'daki mevcut olan ama o günlerde gizlice ve yatay şeklide cereyan eden büyük devletler arasında siyasi mücadele ön plana hala çıkmadı. İkinci Dünya Savaşı'nın yarım kalan hesaplaşması, Avrupa'da, devamında dünya platformunda süper güç haline gelme bir yolu olabilirdi. Dünya siyasetinde güç olmak isteyen Almanya'ydı. Ama onun çıkışına engel olan ülkeler İngiltere ve Fransa'ydı. Diğer tarafta Balkanlar'da Avusturya ve Macaristan'a karşı gelen ülkeler Bulgaristan ve Yunanistan Makedonya'ya sahip olmak istediler. Fakat, hem Balkan hem de Avrupa Ülkeleri'nin Türkiye'den korktukları vardı. Çünkü Türkiye'nin Balkan'a yarımadasına geri dönmesi mukadder olabilir (Alkan, 1999:138-139).

Eski Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek, BM'ye üye olabilmek için müracaatta bulundular. 25 Mayıs 1992 yılında BM'ye üyelikleri kabul edildi. BM, eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan problemlerle ilgilenmeye başladı. Barış yoluyla iç savaşı durdurmak istedi. Siyasi bir çözüm bulabilmek için "Barış Konferansları" hazırladı. Bunlardan en meşhur konferans, 1993 yılında Genf'te yapıldı. Bu konferansın en ilginç tarafı, Cyrus Vance ve Lord Owen birlikte hazırladıkları yeni bir barış planıydı. Bu plana göre Bosna-Hersek on otonom bölgeye bölünecekti. Bu on bölge Bosna-Hersek devleti adı altında kalacaktı. On eyaletten üçü Müslüman, üçü Hırvat, üçü Sırp'ın olacaktı. Geriye kalan Saraybosna üç toplumlu farklı bir statüye sahip olacaktı (Alkan, 1999:141,143).

BM, savaşta işlenen insanlık suçlarının tespit edilmesi için Taderusz Mozowiecki'yi özel raportör olarak görevlendirdi. Mozowiecki'nin hazırlamış olduğu raporuya göre Sırp'lar, Müslümanlar'ı ve Hırvatlar'ı oturdukları bölgelerden terke zorlamak amacıyla sivil halka işkenceler yapar olduğunu belirtildi. Nihayet, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun düzenlendiği bir toplantıda Sırbistan'ın savaşın tek sorumlusu olduğunu kaydedildi (Alkan, 1999:141,143,145).

Nisan 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi, Bosna-Hersek'te bir askeri hareketi için yeterli maddi araçlarının olmadığını belirtti. Ama Barış Gücü Birliklerinin gönderilmesinin amacının barışı sağlamak değil, sadece ateşkes uyulup uyulmadığını gözlemek. Böylece, Bosna-Hersek'teki trajedi bütün dünyanın gözleri önünde devam

etti. Haziran 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi, Yeni Yugoslavya'ya karşı ekonomik ve ticari ambargo koydu. Fakat bir süre sonra bu ambargonun hiçbir etkisinin olmadığı ve mafya ile kura Çetniklerin işine yaradığı görülecekti (Taşar ve diğ.,1996:253).

AT'nun iki güçlü ülkesi Fransa ve Almanya Dışişleri Bakanı, hem Bosna sorunlarının çözümü bir ciddi çaba işine girmeyeceklerini gösterip hem de 1993 yılında Yeni Yugoslavya'da yapılacak Parlamento seçimleri için Miloşević'e destek vermiş oldular (Taşar ve diğ., 1996:269).

Almanya, Hırvatistan'nın bağımsızlığını kabul ederek açıkça arkası çıktı. Almanya için, Balkanlar'da ekonomik gücünü sağlayabilmek için, Akadeniz' çıkışı bir atlama tahtasıydı. Bu nedeniyle, tek başına hareket ederek Hırvat ve Sloven liderleriyle görüşürken ön hazırlıklarını tamamladı (Akarslan, 1993:46).

Aralık 1992 yılında Cidde'de yapılan İslami Ülkeleri Bakanlar Toplantısı'nda, Bosna'da Müslümanlar'a yönelik silah ambargosunun kaldırılması yönünde bazı kararlar aldılar. Bu toplantıya Vance ve Owen katıldılar. Bu aynı toplantıda Sırlar'a karşı yapılacak kararlar ve Müslümanlar' silah ambargo kaldırılması tekliflerini redd ettiler. Başka bir toplantıda, 1992 yılında, İran 10.000 askeri bir birliği gönderebileceğini açıkladı. Fakat, bu da pratiğe olmadı. Unutuldu. Bu başarısızlıklarına karşı bazı devletler Boşnak mültecilerini kabul etti. Bazıları ise gıda malzemeleri ve giysi göndermesiyle yardım etmek istediler. Bu ülkenin başında Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Libya, Mısır, Endonezya gelir. Fakat bütüne rağmen bu tür yardımların yolları koordinesiz kaldı. Binlerce gıda yardımı malzemeleri Hırvatistan'ın Split şehrindeki depolarda kaldı. Bunun nedeni İslam Devletleri araştırmadı (Alkan, 1994:185,187).

Saraybosna'da 6 Şubat 1994 yılında Pazar yerinde yapılan katliamdan sonra Amerika NATO'ya ve Sırlar'a ultimatum vermeye zorladılar. Aynı zamanda da Rus askerleri Saraybosna'ya yerleştirildi (Alkan, 1994:301-302).

Clinton, seçim kampanyası sırasında Bush'un belirsiz siyasetini eleştirerek Sırbistan'a taviz verildiğini belirtti. Amerika, 1995 yılında aktif rol kabul etti. Böylece, Sırlar'ı barışa zorlamak ve savaşın taraflar arasında denge sağlamak amacıyla, Amerika ve Hırvatistan arasında askeri bir anlaşma imzalandı. Amerika'nın desteğiyle Hırvatistan

Krajna'ya saldırarak bu bölgeyi Sırlar'dan temizledi. Amerika'nın başka bir desteğiyle Temmuz 1995 yılında Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasında askeri işbirliği anlaşması bağlandı. Sonuçta, Eylül 1995 yılında Sırlar'a NATO uçakları ilk kez ciddi olarak bombalandı. Amerika'nın baskı ile 5 Ekim 1995 yılında taraflar arasında bir ateşkes imzalandı. Bütün bu çabaların bir sonucu olarak Dayton Anlaşması ortaya çıktı. Nihayet, 21 Kasım 1995 yılında Amerika'nın Ohio Eyaleti'nde Dayton şehrinde, Dayton Anlaşması imzalandı. Nihayet bu anlaşma 14 Aralık 1995 yılında Paris'te imzalandı (Avrasya Edütleri, Nacmettin Alkan, 33-35).

BÖLÜM 5: BOSNA SAVAŞI'NIN MODERN TÜRK ŞİİRİNE

YANSIMASI

5.1. Aliya İzzetbegoviç Şiirleri

Aliya İzzetbegoviç kimdir?

Aliya İzzetbegoviç, 1925 yılında Bosna-Hersek'in Bosanski Samac (Bosanski Şamats) ilinde doğdu. İki yaşında iken ailesiyle birlikte Saraybosna'ya taşındı. Orada hukuk eğitimi gördü ve avukat olarak çalıştı (İzzetbegoviç). 1943 yılında Alman Erkek Lisesi'ni bitirdi. İkinci Dünya Savaşı boyunca faşist ideolojiye, daha sonra ise komünist ideolojiye ve uygulamalarına karşı çıkarak "Mladi Muslimani" ("Genç Müslümanlar") adı altında bir organizasyonun kurdu. İlk kez 1946 yılında tutuklandı. Hapiste üç yıl kaldı. O dönemde komünist rejim, Aliya'nın "Mladi Muslimani" örgütüne mensup en yakın arkadaşlarını öldürdü. Komünistler, 1983 yılında entelektüel çabalarından dolayı Aliya'yı ve on iki Bosnalı entelektüeli, on dört yıl hapis cezasına çarptırdılar (*Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Sempozyumu Kitabı*: 83).

Aliya, Yugoslavya'nın dağılma sürecine girdiği dönemde 27 Mart 1990 tarihinde, Demokratik Hareket Partisi (Stranka Demokratske Akcije)'ni kurdu. 18 Kasım 1990 tarihinde yapılan ilk çok partili seçimlerde Bosna-Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı seçildi. Savaş boyunca Başkan İzzetbegoviç, en zor kararları almak zorundaydı. Uluslararası toplum tarafından yapılan bütün barış görüşmelerinde aktif olarak yer alıyordu (*Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Sempozyumu Kitabı*: 84,87). 1995 yılında Dayton Antlaşması imzalandı. 1996 yılında düzenlenen seçimlerde üçlü başkanlık konseyine seçildi. İzzetbegoviç, 2000 yılında kötüleşen sağlık durumundan dolayı başkanlık görevinden ayrıldı (İzzetbegoviç).

Fotoğraf 6 : Aliya İzzetbegoviç'in Anıt Mezarı

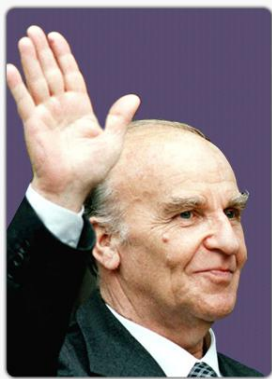

2003 Ekim'inin başlarında hastaneye kaldırıldı. 19 Ekim 2003 tarihinde vefat etti. 150 binden fazla vatandaş cenazesine katıldı. Kovaçi Şehitler mezarlığında toprağa verildi (*Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Sempozyumu Kitabı*: 91). Aliya İzzetbegoviç, entelektüel, eylem adamı, siyasetçi, özgürlükçü, savaşçı ve düşünürdü. Bu özelliklerle İslam dünyasında yeni bir lider tipinin öncüsü sayılmaktadır (İzzetbegoviç). Dünya politikacılar, kurumlar ve medya, ona birkaç ödül verdi.

Eserleri:

İslamî Deklarasyon, Doğu ve Batı Arasında İslam, Taribe Tanıklığım, Bosna Mucizesi, Konuşmalar.

Fotoğraf 7 : Aliya İzzetbegoviç (1925 – 2003)

‘‘Saraybosna Mı Yanan Biz Miyiz Aliya’’ (Ahmet Yalçinkaya)

Şair Ahmet Yalçinkaya, anlatımı daha etkili hale getirmek için, cevap almak amacı ile soru sormaktadır. Şiirin başlangıcından sonuna kadar soru sorduğu kişi, Aliya’dır. Peki, neden Aliya?

Şaire göre Bosna-Hersek, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan bir ‘yetim-ülke’dir. Babası olmayan bu ülkeye bakması gereken kişi, Cumhurbaşkanı Aliya’dır. Bosna-Hersek’in yeni babası odur.

‘‘Yetim milletinin suçu anladım ki inanmak

Sana layık görülmüş lanetli çağın vahşeti

Batı adında bir çağ, maskeli surat, hain pusu

Batı adında vahşet.. aah, adı sanı batsın

Senin imanın anladım lanetli çağın korkusu’’ (Parlak, 1993:62).

Şair Ahmet Yalçinkaya, görüldüğü gibi, aynı zamanda bir eleştirmendir. Ona göre gerçek yüzünü saklayanlar, Batılılar’dır. ‘‘Maskeli surat’’ların gerçek dini yoktur. Onların oluşturduğu çağ, ‘‘lanetli çağ’’dır. Bizi onlardan ayıran özellik dinimizdir. Onların korkusu, ‘‘lanetli çağın korkusu’’, Aliya’nın îmânıdır, Müslümanlığıdır.

Şiirin arka planda, Bosna Savaşı’nın gerçek sebebin ne olduğunu gösterme düşüncesi yatmaktadır. Şaire göre Bosna Savaşı’nın gerçek sebebi, Bosnalıların ‘Müslüman olması, Allah’a inanması’dır. Bu, şairin realist dünya görüşüne bağlı olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. O, bu savaşı, somut gerçekliği içinde algılamaya çalışmaktadır. Diyor ki:

‘‘Bu duman nereden yükseliyor, Aliya

Nereden geliyor bu yangının kokusu

Senin ülkenin yâdigâr toprağı mı tutuşan

Yanan kentlerimizin görünmez alevi mi

Saraybosna’nın külleri mi böyle savrulan’’ (Parlak, 1993:62).

Bu dizelerde geçen “duman”, “yangının kokusu”, “yanan kentlerimizin görünmez âlevi”, “Saraybosna’nın külleri” şeklindeki söz unsurları savaşın izlerini göstermektedir. Şair Bosna-Hersek’te yaşayanların (“kirletilmiş kadınlar”, “günahsız gözleri olan çocuklar”) hayatlarını, mutluluklarını ve onlar için hayatın değerinin ve anlamının kalmaması gibi konuları ele almaktadır. Savaş günlerinde sosyal bir kurum olarak aile olmanın, yuva kurmanın zorlukları önemle vurgulanmaktadır. Şair bu günlerde bir ülkenin cumhurbaşkanı olmanın ne kadar zor olduğunu da göstermek ister.

“ Senin ülkenin kirletilmiş kadınları mıdır ağlayan

Kirli beynimizden kalan çiğliklerin aksi mi

Parçalanmış çocuklar mı böyle rüzgârlarda savrulan ” (Parlak, 1993:63).

Görüldüğü gibi şiire konu olan kişilerle (Aliya, kadınlar, çocuklar) benzer durumları paylaşan şair, bu dizeleri, ruhsal durumuna uygun bir şekilde tamamlamaktadır.

Şiirde yaygın olarak kullanılan “duman”, “alev”, “kül”, “gök”, “ülke”, “çocuk” gibi somut nesnelere, soyut hale getirmektedir. Şair Bosna-Hersek’i alevler içinden çıkan ‘Feniks kuşu’na benzetir. Şaire göre bir ülkeyi meydana getiren varlıklar; toprak ve bu toprak üzerinde yaşayan çocuklardır. Toprak, hem hayatın hem de ölümün simgesidir. Gömüldüğümüz yer, topraktır. Aynı zamanda toprağa tohum ekilip belli bir zaman geçtikten sonra ondan hasat toplanır. Böylece, şaire göre bir milletin (ülkenin) tohumları, çocuklardır. Geleceğimiz, onların elindedir. Çocuklar yok olursa karanlığa karışmak, çukura düşmek kaçınılmazdır. Şair bu ‘tohumlar’ın yok edebileceğinden korkar. Hissettiği korkudan dolayı bize şu mesaj göndermek ister: “Dua edin!”.

“O çocuklar yok olursa inan yok olacak

O çocuklar yok olursa düşeceğiz çukura

Acı bize, ruhunu yitirmiş ülkemize

Dua et ışığımıza yeniden kavuşalım

O çocuklar yok olursa inan yok olacağız

Dua et denizlerde, göklerde savaşalım ”(Parlak, 1993:63).

Şiirde yalın, açık, anlaşılır bir konuşma dili kullanılmıştır. Şairin üslûbunda, dramatik ve yalın anlatım şekli görülüyor. Âhenk unsurlarına önem veriyor. Bentlerde kafiyelerden, ses tekrarlarından yararlanıyor: “Eğer yok olursa ülken”, “O çocuklar yok olursa”, “Senin ülken” vb.). “Saraybosna’nın külleri mi böyle savrulan” ve “O çocuklar yok olursa inan yok olacağız” dizeleri, leitmotif olarak yinelenmekte ve şairin demek istediğini karşılayan bir âhenk meydana getirmektedir.

“Aliya İçin Üç Şarkı” (Seyfettin Ünlü)

“Aliya İçin Üç Şarkı” ilk bakışta “Çanakkale Türküsü”nü hatıra getirmektedir. Daha doğrusu bu şiiri, “Çanakkale Türküsü”nün bir devamı olarak kabul edebiliriz. “Aliya İçin Üç Şarkı” şiirinin zeminini “Çanakkale Türküsü” oluşturmaktadır. Böylece, şiirde, metinlerarası ilişkiler kurulmak suretiyle, hem bireysel (Aliya) hem de toplumsal acılar, bir milletin acıları işlenmiş olmaktadır. Şair neden şiiri yazarken “Çanakkale Türküsü”nü esas almıştır?

Bilindiği gibi “Çanakkale Türküsü” Türk insanın zihninde derin izler bırakmış bir olayın üstüne yazılmıştır. Bu türkünün doğduğu zaman, ayrıca bir önem taşımaktadır. Doğuşu bir mektuba dayanır. Mektubu yazan Emrullah Nutku’nun kardeşi Seyfullah’tır. Bu mektup Emrullah Nutku’nun *Çanakkale Şanlı Tarihine bir Bakış* adlı eserinde yer alır. Çanakkale’den gönderilen mektup 29 Eylül 1914 tarihilidir. Mektubun bir parçasında şöyle denilmektedir: “Birkaç günden beri Çanakkale sokaklarından askerler geçiyor: ‘Çanakkale içinde Aynalıçarşı/ Anne be gidiyorum düşmana karşı’” şarkısını söylüyorlar (...).” (www.Delinetciler.net/.../Şarkı Sözleri (Türkçe/Yabancı)/c/ç- 4 Nisan 2010)

Birinci Dünya Savaşı, İtilaf Devletleri dediğimiz İngiltere, Fransa ve Rusya ile İttifak Devletleri dediğimiz Almanya, Avusturya ve İtalya’nın birbiriyle savaşmasıyla başlar. Almanya’ya saldırabilmesi için Rusya’nın Fransız ve İngiliz kuvvetleriyle birleşmesi gerekiyordu. Böylece, Çanakkale Boğazı’nı geçmek için Osmanlı Devleti’ne Çanakkale’de cephe açmaları gerekti. İtilaf Devletleri’ne ait donanma 18 Mart 1915’te Çanakkale Boğazı’nı geçmeye çalıştı. Yüzbinlerce şehit verildi (net.nette68.com/yazi/42- 4 Nisan 2010).

Çanakkale Destanı, Milli Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı 1919-1922 yılları arasında Türk Milleti'ne büyük moral kaynağı olmuştur. Şaire göre Bosna Savaşı'nda (1992-1995) Boşnak Milleti'ne yol gösteren ve moral veren kişi Bosna-Hersek'in Cumhurbaşkanı Aliya İzetbegoviç'tir.

“saraybosna önünde bir uzun selvi

çanakkaleden yayılır gibi

kimimiz nişanlı kimimiz evli

ey gençliğim sen bir eyvah sesini değil

aliya'nın şarkısını dinle duyarsın (...)” (Yedi İklim, Ünlü, 2003:8).

Böylece, savaşlar arasında kurulan bağlantı ile, hem Boşnak Milleti'nin hem de Türk Milleti'nin askerlik kabiliyeti, fedakârlık ruhu, vatan ve millet sevgisi dünyaya gösterilmektedir. Yani, bir Boşnak (Türk) askeri, nişanlı veya evli olmasına rağmen, vatanı için canını göz kırpmadan verebilmektedir. Çile çekmeden, büyük bir mücadele vermeden barışı elde etmek, bir ülke kurmak ve onu korumak mümkün değildir. *“Özgürlüğün şarkısı alfabeye sığmaz/ dünyada ıssız yerlerle mazlumların aşkına senin kardeşindir (...)*” Şaire göre özgürlüğün şarkısı harflerle yazılmış bir şarkı değil, zulüm görmüş, haksızlığa uğramış insanların kanıyla yazılmış bir şarkıdır. Şairin anlayışına göre Bosna Savaşı, din düşmanlarının, batıcıların bu ülkenin topraklarındaki dinî, millî, geleneksel yaşam izlerini yok etme savaşıdır. Çanakkale Savaşı'nda olduğu gibi bu savaşta da “Müslüman olmak” günah sayılmıştır.

“Çanakkalede yayılır gibi

Aliya'yı çağırır, yiğitlik günlerinden

İslam kumaşında saçılan renkler (...)”(Yedi İklim, Ünlü, 2003:7).

Çanakkale Savaşı, Türkiye'nin toprakları üstüne bastığı ,millî mihurdür. Bosna Savaşı da Bosna'nın toprakları üstündeki millî mihurdür. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarını koyan Mustafa Kemal Atatürk'ün yerine burada Aliya geçmektedir. Aliya bir semboldür. Aliya, Boşnak milleti'nin babasıdır. Şair, Aliya'yı Boşnak Milleti'nin millî

ve dinî kimliğinin şekillenmesinde örnek alınması gereken ‘ideal model kişi’ olarak sunmakta, böylece, Boşnak-Müslüman düşüncesinin değerini göstermek istemektedir.

“başçarşıda okunan Kur’an sesleri

renk renk iner Boşnak seccadesine

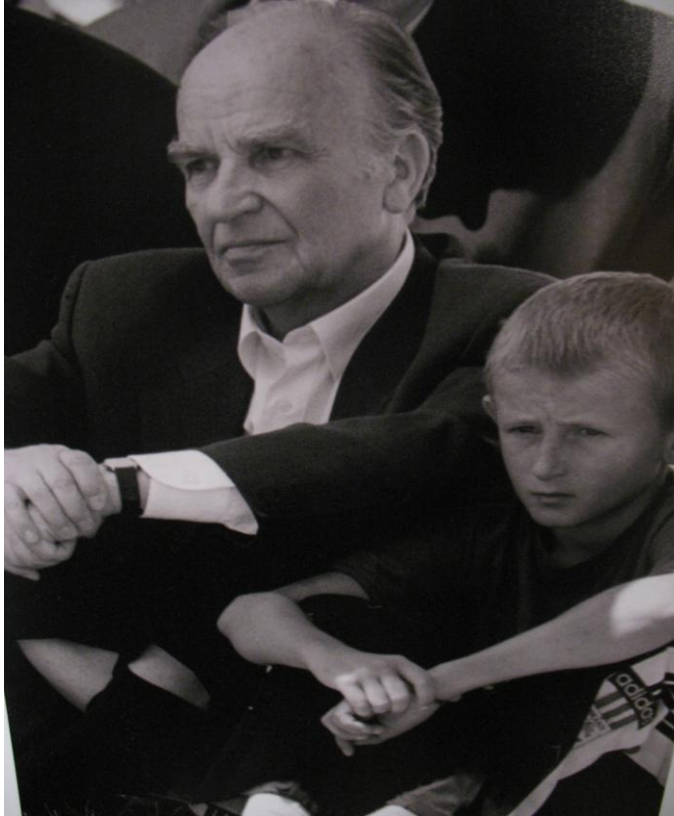
ses ver ey kalbim

hilâli gördün mü

bugün haber getirir mi aliya’dan bize (...)”(Yedi İklim, Ünlü, 2003:7).

Şair Seyfettin Ünlü şiiriyle bize düşüncelerini de açmış olmakta, siyasî ve sosyal bağlamda demek istediklerini telkin etmeyi başarmaktadır. Şiirde sosyal kurtuluş ümidi hâkimdir.

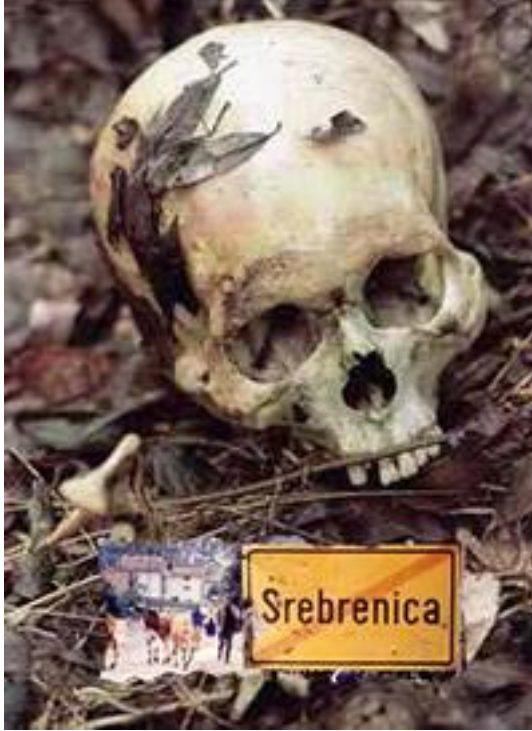
Fotoğraf 8 : Srebrenica Şehitliği’nde Aliye İzzetbegoviç

5.2. Srebrenica (Srebrenitsa) Şiirleri

Yakın tarihimizin en karanlık sayfalarından birini teşkil eden Bosna Savaşı (1992-1995) esnasında, dünyanın gözü önünde binlerce Boşnak halkı hayatını kaybetti. Bu kayıpların yaklaşık 200.000 kadarı Boşnak halkına ait olup bu halk sistematik bir soykırıma tabi tutuldu. Avrupa'nın ve Dünyanın gözü önünde...

Fotoğraf 9 : Srebrenica 1992

Srebrenica, Bosna-Hersek'in doğusunda yer alan Müslüman Boşnak kentidir. Adını gümüş anlamında gelen "srebre" kelimesinden almıştır. Srebrenica, Romalılar zamanında 'gümüş ocağı' anlamında 'Angetaria' olarak bilinmektedir. 1990 yılındaki Yugoslavya nüfus sayımlarına göre 36.666 nüfusluk Srebrenica bölgesi % 75.2 oranında Boşnak çoğunluğuna sahiptir. Sırp, 1992 yılında Büyük Sırbistan hayalini gerçekleştirmek amacıyla Belgrad'da Devlet Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Perişić'in desteğiyle Sırp Demokrat Partisi (SDS) Başkanı, psikiyatr doktoru Radovan Karadžić ve General Ratko Mladić öncülüğünde BH'te etnik arındırma çalışmalarına başladılar. Daha savaşın ilk günlerinde Nisan 1992 yılında Srebrenica'nın hemen dışında bulunan Bratunac köyünde savaşa ölümcül işkencelerle başladılar.

Bosna'nın en doğusunda, Sırbistan sınırında yer alan Srebrenica, tıpkı Gorazde (Gorajde) ve Zepa (Jepa) gibi kuşatılmış bölgelerden olup Bosna Sırpları için Belgrad'la aralarındaki engellerden biriydi.

1993 yılında Srebrenica'nın etrafındaki çemberin gittikçe daraltılmasına rağmen, BM ve NATO'nun yanlı tavrı, Sırp güçlerini cesaretlendirdi. Nihayet, 16 Nisan 1993 yılında BM Güvenlik 819 ve 824 no'lu kararlarıyla Saraybosna, Tuzla, Jepa, Gorajde, Bihaç, Srebrenica'yı 'güvenli bölge' ilan ettiler. BM tarafından 'güvenli bölge' olarak ilan edildikten iki yıl sonra, Srebrenica, 1995 yılının yaz ayında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen en büyük toplu katliamın kurbanı oldu. 6-8 Temmuz 1995 yılında Srebrenica Sırp güçleri tarafından kuşatıldı. Srebrenica, 600 civarında Hollandalı barış güçlerinin koruması altındaydı. Kuşatmada Sırbistan'dan gelen ağır silahlarla saldıran Sırp askerlerinin yanı sıra Arkan'ın Sırp çeteleri de yer aldı. Sırplar bölgeye 12 bin asker, 30 tank ve topu sevk etti. Srebrenica'yı Sırp askerleri ateş verdiler. Hollandalı birliklerin komutanı Abay Karremans, Sırpların Hollanda mevzilerini bombalaması sonucu BM'den yardım istedi. BM uçakları şehre ulaşmadan Sırp saldırıları geçici olarak durdu. Sırp güçleri geri çekilmedi. 11 Temmuz 1995 yılında iki Hollanda F-16 uçağı Srebrenica'yı kuşatan Sırp mevzilerine iki adet bomba bıraktı.

Sırp Komutan Ratko Mladiç hem Srebrenica'ya saldırıyı, hem de bunu takip eden soykırımı bizzat yönetti. Ratko Mladiç, Sırp Televizyonunun seyircilerine hitaben "Türklerden intikam alma zamanının geldiğini ve şehrin Sırp milletine bir hediye olduğunu" söyledi.

Fotoğraf 10: Soldaki Sırp Komutanı Ratko Mladić ve Hollandalı birliklerin komutanı Abay Karremans

12 Temmuz 1995 yılında, otobüslerle kadınları ve çocukları Müslüman bölgesine taşımak üzere şehre gelen Sırlar, 12 ve 77 yaş arası bütün erkeklerin “savaşın suçluları oldukları” bahanesiyle erkekleri kadınlardan ayırmaya başladılar. Ayrılan yüzlerce erkek, kamyonlara ve depolara doldurulmaya başlandı. Kadın, çocuk ve yetişkin erkekten oluşan 15.000 civarında Müslüman Bosnalı grup, Tuzla’ya ulaşabilmek için ormanlık bölgeye girdiler. Grup, gece Srebrenica’dan kaçmaya çalışırken Sırlar tarafından bombardımana uğradı. 11 ve 12 Temmuz 1995 tarihinde Hollandalı barış gücü askerleri, Potoçari’ye sığınan 5000 Müslümanı Sırlara teslim etti. Buna karşılık Sırlar, Nova Kasaba (Yeni Kasaba)’da tutulan 14 Hollandalı askeri serbest bıraktılar. 16 Temmuz 1995 tarihinde, Srebrenica’dan kaçıp Müslüman hakimiyetindeki bölgeye ulaşan ilk Bosnalılarla birlikte soykırım haberleri de ortaya çıktı. Sırp güçleri beş günde katledilen masum Müslüman sivil erkek sayısının 10.000 civarında olduğu düşünülmektedir. Müslüman sivillerin çoğu Bratunac’ta bir okulun katliam merkezi olarak kullanılan spor salonunda şehit edildi.

Fotoğraf 11 : Srebrenica'nın yakınında olan bir kampın görüntüsü

Katliamdan altı ay sonra Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi müfettişleri bölgede çalışmalara başladı. Onlarca toplu mezar açıldı. Hâlâ kaybolan binlerce kişinin nerede olduğu, hangi mezarda yattığı bilinmemektedir (bs-ba.facebook.com/notes.php?id...-Bosna Hersek-, 17 Ocak 2010).

Fotoğraf 12 : Srebrenica Toplam Mezarlığında Ağlayan Kadın

“Ten Düştü Candan / Kan Terledi” (Yusuf ARMAĞAN)

“Ten Düştü Candan / Kan Terledi” birkaç bölümden oluşur: ‘Kan’, ‘Toprak’, ‘Dağ’, ‘Can’, ‘Beste’, ‘Yumruk’, ‘Sancak’, ‘Sözün Sonu’/ ‘Son Söz’. Her bölümde anlatıcının konumu değişmektedir. Birinci bölümde o bir ‘Kan’dır.

Divan Edebiyatı’ndaki ‘öldürme’ kavramında ‘ölüm’ ve ‘fena’ mânâsı yanında bir de ‘kan’ mânâsı vardır. Bunu ifade eden renk, kırmızı (kızıl) renktir. Bu açıdan, şair, Divan Edebiyatı’na dayanarak şunu söyler:

“Yazdır, kandır, kızıldır

Temmuzdur...terin silemem

Hangi türkü omuzlanır hardan hüznünü

Ten düşmüştür candan gümüştür kızı

Kan terlemiştir.

Kan/

Terdendir.”(AY, 2003:55).

Şiir, gerçekçi bir coğrafi ortamdan, yani gerçek dünyadan söz etmektedir: Srebrenica..

Fotoğraf 13 : Srebrenica Toplu Mezarlığı

Bilindiği gibi, 11 Temmuz 1995 yılında, komutan Ratko Mladić, Sırp askerlerinin Srebrenica'ya yaptığı saldırı ve soykırımı bizzat yönetti. 5 ve 27 Temmuz 1995 yılında havadan çekilen fotoğraflarla Orahovac toprağında büyük çukurların açıldığı tespit edildi. Aynı yılın Eylül ayında benzer birçok çukurun daha açıldığı belgelendi. İncelenen bölgede “Lazet 1” ve “Lazet 2” olarak adlandırılan iki büyük toplu mezar bulundu. 1996 yılında Lazet 2'den çıkartılan 243 cesedin tamamı erkekti. Toplu mezarlardan 2002 yılına kadar çıkartılan 5000 cesetten sadece 200'ünün kimliği tespit edildi. 2005 yılında mezarlıklardan çıkartılan ceset sayısı 6000'e, kimliği tespit edilenlerin sayısı ise 2000'e ulaştı (Coşkun: 145, 146).

Bu bilgilere göre, soykırımın yapıldığı yerde kanıtlar ortaya çıkıyor, bu kanlı toprakta öldürülen insanların vücut parçaları bulunuyor. Bu yüzden şair sıkıntılı ve kızgındır. Şöyle diyor:

“Dövdüğüm dizdir

- diz mi benimdir el mi-

Avuçlarım acır ağrıyan şakaklarımda

- bu el kimin bu ser kimin-

Takat senden düştü ölümü dizlerin sürdü

Ellerin canına susayan toprağa bulandı

Toprağına can verdin

Toprak/

Terdendir, kandandır” (AY, 2003:55).

Bu kısım aynı zamanda, şiirin ikinci bölümüdür. Asıl konusu topraktır. Şaire göre bir toprak parçasının vatanlaşması, ancak onu yurt edinen milletin tam anlamıyla onu korumak uğrunda her şeyini verecek bir fedakârlık şuuruna sahip olmasıyla mümkündür. Ter, kan, toprak: Boşnak milletinin değer verdiği kutsal unsurlar arasında toprak vatanı; ter çalışma ve emeği; kan hayat ve ölümü temsil eder.

“Zambakların döl silkeleyecek rüzgâr bekler

Yağmurların toprağa düşmekten ar eder

Üşürsün, utanırsın

Kararır dünya; korkarsın

Dağlar seni örtmek için yürür

Dağlar/

Topraktandır, terdendir, kandandır” (AY, 2003:55,56).

Şiirin bu parçasında dağ bir simgedir. Bahsedilen dağ; toprak, ter ve kandan oluşmaktadır.

Şiirde kötümser ve karamsar duygular yer alıyor, fakat şair yine de geleceğe, Boşnak milletinin geleceğine karşı ümitsiz değildir. Ona göre Boşnak milletini zambaklar temsil eder. Zambağın Osmanlı Medeniyeti'nin kültürel birikimini temsil eden bir imge olduğunu söyleyebiliriz. Burada umut verici bir açılım söz konusudur, dağların en ıssız yerlerinde bile zambaklar açmaktadır. Şiirin devamında şair şöyle söyler:

“Bir yanık ses çocuklarının adlarını okur

Tabutlar daha yeşil olur gözyaşlarında

- bak gümüşün kızı bir göz daha yaşardı

maşer iliklendi duana bir göz daha yeşerdi-

Ve her tabut bir mazlum düşürür cana

Can buğu tutar, maşer gelir cana

Elin elime değer, can gelir cana

Can/

Dağdandır, topraktandır, terdendir, kandandır

Çok koştun

Suyu topladı ayakların

Bengisu oldun toprak seni özledi

Sen hep önde gidendin

Bize bestene söz düşmek düştü

Beste/

Candandır, dağdandır, topraktandır, terdendir, kandandır”

(AY, 2003:55).

İnsanoğlu dünya ile ilk buluştuğu andan itibaren mutlak bir gerçeklikle karşı karşıya kalmaktadır: Ölüm. Şiirde de bunu ifade eden tabut, maşer, can, bengisu gibi kavramlar yer almaktadır. İnsan, yaşama istediğinden dolayı ölümsüzlük duygusunu tatmanın yollarını arar. Bunun bir yolu “bengisu” yu bulmaktan geçer.

Türk kültür ve inanç sistemine baktığımızda, suyun ebedi hayat verme özelliği “bengisu” kelimesi ile anlatılır. Daha sonra İslâm dairesi ile oluşturulan sentez sonucu “âb-ı hayât” terimi bengisu ile birlikte, aynı anlamda kullanılır olmuştur.

“‘Âb-ı hayât’ın kaynağı, karanlıklar anlamına gelen ‘zulmât, zulümât, zulmet’ denilen yerde, öteki dünyada bulunur.

(turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/koksal_ghnc_alevi_bektasi.pdf, 12 Mayıs 2010).

Şair yine sıkıntılıdır. Gönüllü olarak girdiğı bu karanlıktan, tabuttan, toprağın altından tıpkı ‘âb-ı hayât’ ve ‘define’ gibi çıkartılmayı beklemektedir. Ölüm karanlığına (tabuta) geçiştir, ‘âb-ı hayât’ yani bengisu “karanlıklar ülkesi”nde bulunmaktadır. Şaire göre bu “karanlıklar ülkesi” Bosna-Hersek’in bir şehrinde, Srebrenica’dadır. Hayat suyu ve sonsuzluk oradadır. Can, ruhtur, can ölmez, ölen bedendir. Burada şairin metafizik ve mistik bakışı ortaya çıkmaktadır. Bunu ima ve telkin eden, bengisu ve can kavramlarıdır. Bu nedenle şiiri alegorik bir şiir olarak kabul edebiliriz.

Gelecek parçasında, bir yandan Srebrenica’nın hikâyesinin gerçekliği ile ilgili bu denli bir kötülüğe şahit olmuş yüreklerimizi yatıştırmaya çalışırken, diğer yandan bu geri dönüşsüz katliamda şehit olan insanlar için yumruklarımızı sıkıştırıyor. Şair, başka bir nazarla Srebrenica’da yapılan katliamı ve dünyanın hareketsiz kalmasını eleştiriyor:

“Seni öldü bildiler ağıt yaktılar

Gözlerinde ateşi gördüğün nasıl yaş döker şimdi

Diplomat baylar söyler yine sözünü

Dişimizdir dudağımızı kemiren

Yumruğumuz tekbir naralar mezarlarına

Yumruk/

Bestendendir, candandır, dağdandır, topraktandır, terdendir,

kandandır” (AY, 2003:56).

“Ten Düştü Candan/ Kan Terledi” şiiri ‘Türk-İslâm-Boşnak’ geleneğine temellük eden, geleneksel kültür birikiminin değişmeyen özünü alıp kendine ve çağına uyarlayan bir şiirdir. Örneğın şu dizelerde:

“Yıkılmış Mostar

Neretva yerin dibine akıtır içindekini

Doğuramaz Bosna’yı İgman

Drina kıpkızıl akarken

Onbir kemerden

Temmuzun onbirine salyalandıkça faşist çizmeler

Koca Sinan’la ağlaşır Süleymaniye

Ve Zvornik kalesi bir sancak bekler

Sancak/

Yumruktandır, bestendendir, candandır, dağdandır, toprak-

tandır, terdendir,

kandandır” (AY, 2003:57).

Bu bakımdan “Ten Düştü Candan/ Kan Terledi” şiirini bir kültür şiiri olarak kabul edebiliriz. İslâm bir üst(ün) medeniyet şemsiyesi olarak temel ilkeler vaz’eder. Müslüman milletler de o soyut ilkeleri kendi ruhuna, kendi zekâsına göre somutlaştırarak üretir. Bu üretim bir birikim haline gelir ve ‘millî kültür’ olur. Sonuçta, şaire göre Türk Milleti’nin kültürel üretiminin bir parçası da Bosna kültürüdür. Ayrıca, Türk kültürünün bir devamının da Boşnak kültürü olduğu arka planda imâ edilmektedir. Bunları, şiirin devamında daha açık bir biçimde görebiliriz:

“Laleden habersiz ordular çiğnedi dillerini.. izan kitledi

Sütü bozuk kasatura oyuncak bebekte can aradım.. izan kitledi

Dünya çentik oldu bastı saçlarına..yazman kitledi

Bir de yıllar geçti üzerinden..zaman kitledi

Suskun gümüştür

Sözün sonu

Son söz/

Sancaktandır, yumruktandır, bestendendir, candandır,

dağdandır, topraktandır, terdendir, kandandır” (AY, 2003:57).

Şiirde geçen ‘lâle’ kelimesi bir simge olarak kullanılır. “Lâle” kelimesini oluşturan harflerin sırası değiştirilirse ‘Allah’ ve ‘hilâl’ kelimeleri ortaya çıkar. “Lâle” kelimesi bu yönüyle Allah anlamına gelir. Türkler “lâle”yi süsleme sanatlarında kullanarak kendi kültürünün özel bir parçası haline getirmişlerdir (Çetin: 277).

Şiirde gurbet duygusu önce karamsar bir his olarak dışa vurulmakta, daha sonra (hayatta kalan Srebrenicalı’ların gurbeti, göçmeni, acıları) felsefî olarak ön plana çıkmaktadır.

Milletin ortak coşkusunda eriyip millî bir kişiliğe ulaşamamanın verdiği acı hissedilir hale getirilmektedir. Srebrenicalı’lar (Boşnaklar) ‘Boşnak-İslâm’ hayat tarzının dışında kaldığından şairi rahatsız eder. Ayrıca, yüzyıllar önce Müslümanlar’ın yaşadıkları acıların tekrar ortaya çıkması tarihî açıdan Boşnaklar ve diğer Müslümanlar’ın arasında bir yakınlık olduğunu göstermektedir. Örneğin;

“Srebrenica; gümüşün kızı;

Ay çırpındı, patikalar yol aradı hicretine

Bir Ensar’dı aradığın

Yazdı, kandı, kızıldı

Temmuzdu.. terin silemedim

Beylik şöyle dursun şâdlık bende yalan düştü

Ten düştü candan

Kan terledi.” (AY, 2003:57,58).

Sonuçta, özellikle şiirin son bölümünde imâ edilen mesaj şudur: “Srebrenica, Müslüman direnişinin önde gelen bir sembolüdür.” Buna hitaben söylenen dizeler, “Srebrenica; gümüşün kızı/ Ay çırpındı, patikalar yol aradı hicretine/ Bir Ensar’dı aradığın” dizeleridir. Bilindiği gibi, Muhammed Peygamber, Mekke’den Medine’ye göçtüğü zaman (Hicret), Mekke’den gelen Müslümanlar’ı konuk edip onlara yardım edenlere “Ensar” denildi. Ensar, yardımcılar demektir. Bundan ötürü, Srebrenica-‘Gümüşün Kızı’, sadece sıradan bir şehir değil, yaşadığımız çağda da Müslüman direnişinin önde gelen bir sembolüdür.

Fotoğraf : 14 Srebrenica Şehitliği

5.3. Mostar Köprüsü Şiirleri

On beşinci yüzyılda Osmanlılar tarafından kurulan Mostar, Bosna-Hersek’in en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bu şehirde, Osmanlılar en güzel, en şiirsel sanat eserlerini bırakmışlardır. Bunlardan biri olan “Stari Most” (‘Eski Köprü’), şehrin imgesidir (Taşar, Metin, Ünaltay:291). “Stari Most”, 1566 yılında inşa edilmiştir. Hikâyeye göre: “Neretva’nın iki yakasını bir kemerle kavuşturma işi başarısızlıkla sonuçlanmış. Bu nedenle Sultan, genç mimari çağırtmış, “Köprü bir kez daha yıkılacak olursa, mimarın kafasını koparacağını” söylemiş. Genç mimar, hissettiği korkudan dolayı ortalıktan kaybolmuş. Nihayet, yapının destekleri çekildiğinde, köprünün Neretva’nın iki yakasını

kusursuz bir güzellikle birleştirdiği görülmüş. Herkes, genç mimar Hayreddin'i çağırmağa koşmuş. Hayreddin'i, mezarlıkta ağlayarak kendi mezarını kazarken bulmuşlar. Sultan, onu ödüllendirmiş ve ona yeni bir görev vermiş (Taşar, Metin, Ünaltay:292).

Diğer kaynağa göre, Mimar Sinan'ın öğrencisi Hayreddin, Bosna'dan İstanbul'a gelen devşirme çocuklardan biriymiş. Mostar Köprüsü'nü inşa etmeden önce, Hayreddin, köprüye hilâl şeklini verip bu şeklin Allah'ı hatırlatması, Allah'ın 99 Esmâ'ü'l-hüsânını çağrıştırması gerektiğini düşünmüş. 99 adet süt beyaz Oruçeviç mermer taşından basamak yapmak istemiş. Böylece, 1557 yılında temeli atılan ve 9 yılda 456 kesme taş kullanılarak inşa edilen köprü tamamlanmış. Köprüyü yaptıktan sonra Hayreddin ortalıktan kaybolmuş. Köprü'nün yıkılmadığını öğrenince şehre geri dönmüş (Yorulmaz:171,177,178). Köprü'nün yapımı bittikten sonra bu köprü Boşnakların aşk şarkılarının, sevda hikâyelerinin kaynağı olmuş. On altıncı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu gezdiğini ve hiçbir yerde böyle mükemmel bir yapı görmediğini söyleyen Evliya Çelebi, Mostar Köprüsü'nü "gökkuşağı gibi uzanan bir köprü" şeklinde nitelendirmiştir (*Mostar Dergisi*, sayı:6,s. 136).

Bosna Savaşı sırasında, 9 Kasım 1993 yılında faşist Hırvat ustaşaları bu köprüyü yıkmışlar. Böylece, bu taşın hilâlin yıkılışı, farklı halkların ve kültürlerin Avrupa'da bir arada barış içinde yaşayamayacağını bir göstergesi olmuş (Taşar, Metin, Ünaltay: 293).

1997 yılında UNESCO ve Dünya Bankası'nın desteğiyle Mostar Köprüsü'nün yeniden inşası çalışmalarına başlanılmıştır. Bu çalışmalara ilk destek veren ülkelerden biri olan Türkiye, 1 milyon dolarlık katkı sağlamıştır. Türkiye, ABD, Hollanda ve Hırvatistan'ın destekleriyle köprü, 23 Temmuz 2004 tarihinde açılmış. 2005 yılında, Mostar Köprüsü ve Mostar şehri "Dünya Kültür Mirası Listesi"ne eklenmiştir (Yorulmaz:179). Çeşitli kaynaklara göre Mostar Köprüsü sadece bir köprü değil, 456 taşla nakşedilmiş imalı bir geçittir. Bu 456 taşın hem mimarının ustalığından, hem de iki farklı dîni birleştiren bir köprü olduğundan bahsedilmiştir. Hırvat topçuları tarafından yıkılmış olan bu köprüyü

ayakta tutan sadece taşları değildir. Köprünün ayakta durması o taşları nakşeden ruhun hâlâ canlı olduğunu göstermektedir (*Mostar Dergisi*, sayı:6, s.136).

Fotoğraf : 15 Bosna Savaşı'ndan önce Mostar Köprüsü Görüntüsü

Fotoğraf : 16 Köprüye ilk saldırıyı 1992'de Bosnalı Sırp'lar düzenledi. Kasım 1993'te Hırvat tankları köprüye daha büyük bir zarar veren saldırılarını başlattı.

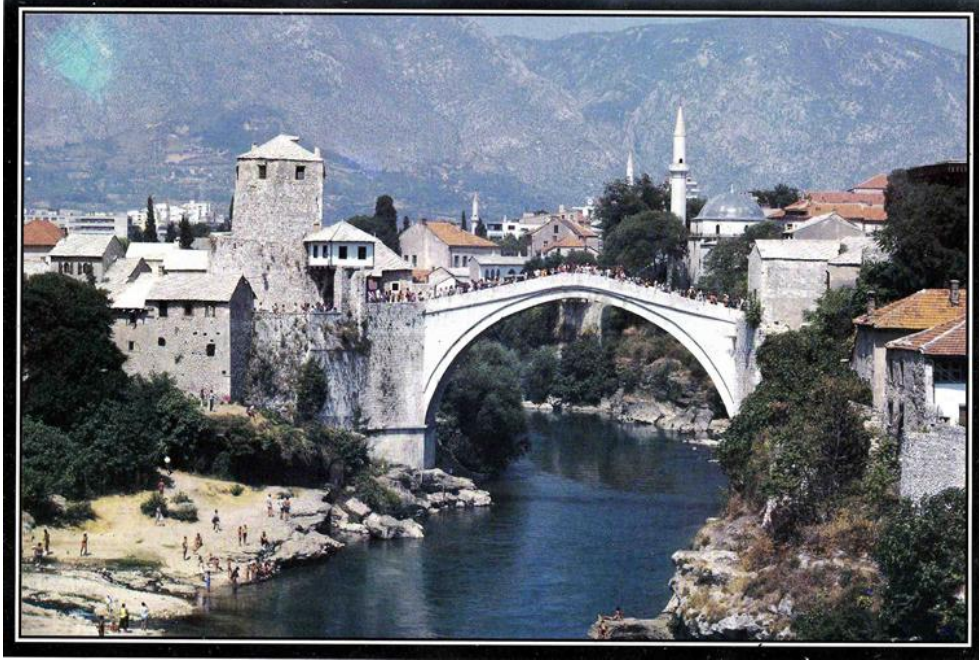
Fotoğraf 17 : 1993 yılında yıkılmış Mostar Köprüsü

Fotoğraf 18 : Kilit taşı yerine Ağustos 2003'te demir konuldu.

Fotoğraf 19 : Şimdiki halinde Mostar Köprüsü

‘Mostar Köprüsü’ne Ağıt’ Şiiri (Kamil Eşfak Berki)

“Gökkuşağını

Gökkuşağını parçaladılar”

(Yedi İklim, Celep, 2009:54)

Okuru tam kalbinden yaralayan, sarsan, rahatsız eden iki vurucu mısrayla karşı karşıyayız. Burada âdeta bir sayıklama hâli vardır. “Gökkuşağı” imgesinin tekrarı ve ısrarı bunu göstermektedir. Çünkü sıradan olmayan bir yıkım yaşanmıştır.

Şaire göre, o savaşta başka yıkımlar da vardır. Aslında bunlar, Batı’nın ruhunu tanımlayan şeylerdir:

“Saraybosna Kütüphanesi’ni kundakladılar

El yazmalarını ateşe verdiler

2000 yılına gidiyorduk

Avrupalılar el yazmalarımızı yaktılar” (Yedi İklim, Celep, 2009:56).

Mostar Köprüsü bir semboldür. Onu yıktılar. Onun gibi, el yazmalarını, Saraybosna Kütüphanesi'ni de ateşe verdiler. Bütün bunları batının yok edici ruhunun bir göstergesidir. Bu, bir toprak işgalinden çok bir medeniyete karşı açılmış olan bir savaşı ve imhâ planını göstermektedir. Örneğin:

“Düşman topçusu

Minare uçurma yarışması yaptı.”(Yedi İklim, Celep, 2009:56).

Bu savaş, aslında Batı'yı, Batı'nın insana ve eşyaya bakışını tanımlamaktadır:

“Biz müslümanız

Biz çocuklara hürmet ederiz

Biz vahyin ışığı ile farklıyız

Biz çocukları yaşatırız

Mostar Köprüsü'ne ateş ettiler”’(Yedi İklim, Celep, 2009:56).

Böylece, şairin inanç ve uygarlık değerlerinden kaynaklanan bu tercih ‘biz’ ve ‘onlar’ ikileminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır:

“İnsan değillerdi insanlıktan çıkmıştılar

Tanrı'yı birlemeden uzaktılar”’(Yedi İklim, Celep, 2009:56).

İnsanlığı ya da iki medeniyeti karşılaştırmak için Tanrı'yı birlemek önemlidir. Tanrı'ya bunu yapan, insana her türlü zulmü yapar. Batılılar tiranlardır, ilk önce kültür yapılarına zarar verirler. Örneğin;

“Saraybosna kütüphanesini kundakladılar

El yazmalarını ateşe verdiler

2000 yılına gidiyordukAvrupalılar el yazmalarımızı yaktılar”’(Yedi İklim, Celep, 2009:56).

Şiirin devamında gelen “lâiklik kelimesi”nin ardından “Batıcılar gözbağcılar liberaller” doğal olarak bu halkaya katılmaktadır. Şiirin bütünü ve hemen her dizesi, böyle bir vurgu taşımaktadır.

“Irmak öyle akar ki kıyısında biri vardır

Ruh için ne yüzyıllar geçti

Neretva ırmağı nasıl akıyor mu Mr. Arabulucu

Kötülük görmeden kötülük eden İngiltere’nin

Aracısız Lord filânca bilir misiniz

Mostar Köprüsü’ne ateş ettiler’’(Yedi İklim, Celep, 2009:55).

Şair, Avrupa’nın tam ortasında, herkesin gözü önünde bir katliam gerçekleştiğini ve dünyanın, özellikle de Batı’nın, katliam sadece seyrettiğini söylemektedir.

Şiirin devamı, “Kaslarımızda biriken lâktik asit değil”, ’lâiklik kelimesi’, ‘hava kirlenmesi gibi’, ’durduk kaldık öleye’ dizelerinde, eleştirel bir bakış görülmektedir.

Berki, Batı’nın zulmüne duyarsız kalmadığı gibi Batılı zihin yapısına da eleştirel bir gözle bakmaktadır. Bu bakış aynı zamanda, ‘her şair aydın olmalıdır’ hükmünü doğrulayan bir bakıştır.

‘’Mostar Köprüsü’’, Bosna Savaşı sırasında Hırvatlar tarafından bombalanarak yıkılan bir köprüdür. Mostar bir semboldür. Mimar Sinan’ı, Osmanlı’yı ve İslâm medeniyetini ve kültürünü temsil etmektedir. Berki’nin şiiri günümüz şiiridir; fakat kaynağı tarihtir.

Bu ise gelenekten gelen bir durumdur. Şair şiiri gündelik bir olay gibi görmüyor, günün duygusallığına kapılmıyor.

Berki’nin şiiri, ‘’Mostar Köprüsü’nün kendisi gibi bir ‘şiir-eser’ olarak kültür tarihine kendini yazdırmıştır (Yeni İklim, Sayı:229, s.43).

“Ölmüş annesine bakan çocukların

Makinlarla fotoğrafını çektiler

İnsan hüznüne ateş açtılar”(Yedi İklim, Celep, 2009:56).

Yukarıdaki dizeler, Batı medeniyeti denen büyük ve sarsılmaz yapının kara bir fotoğrafıdır. Ayrıca, insanın yüzünü güldürmeyen, insana derin üzüntü veren bir resimdir.

“Her çocuk celladına bir an baktı

“Gülümsedi saygıyla duran Ölüm Meleği’ne”(Yedi İklim, Celep, 2009:57).

Berki’de, ölüm, hayatla birlikte, aynı olağanlıkla varlığını hissettirmektedir. Berki’nin şiirinde ölüm, gündelik hayatın doğal bir uzantısıdır.

Şiirin ana motifi “Onlar Mostar Köprüsü’ne ateş ettiler” dizesidir.

Acı çekilen bir yer gibi, ağır bir yara gibi.

‘Papatya Günlüğü Mostar Köprüsü Düşleri’ Şiiri (Yusuf Çağlar)

‘‘Amar’a...’’

“Mostar

İşgale uğramış çocuk ellerinde

Küçülen bir yapıdır

Bir taş yapı” (Ay, 2006: 59).

Mısraları, aynı zamanda ‘‘Mostar Köprüsü’’nü ve oradaki yaşayan küçük bir çocuğun hikayesini anlatan mısralardır. Onların birleştiği nokta ‘trajik bir hayat’tır:

“Tarih için yaşamak için

ve yıkılmak için

ve yeniden

tarihlere yazılmak için”(AY, 2006: 59).

Biri ‘tarih için’, diğeri ‘yaşamak için’ mücadele etmektedirler. İkisinin de ‘tarihlere yeniden yazılmak için düşleri’ vardır. Şaire göre, bu sadece geçmiş ile gelecek ve eski nesillerle yeni nesiller arasında bağ kurmak demek değil, ikisinin de geleceğini belirtmek demektir. Peki, nasıl bir gelecek olacaktır? “Sonbahar...Solgun bir gül zamanı”, “Amar, orada doğdu” dizelerinde, şair, savaşın içerisinde dünyaya gelen Amar’ın geleceğini, sadece günlük bir hayat gibi olduğunu göstermek istemektedir. Amar’ın dünyaya geldiği zaman “Solgun bir gül zamanı”dır; fakat, Amar kendi düşleriyle yeniden ‘taştan taş’a köprüyü inşa etmektedir.

Köprü bir semboldür: İnsanların tekrar birlikte bir hayatı paylaşabileceğinin açık bir göstergesidir. Amar düşlerinde istediği köprüyü inşa etmektedir; fakat kullandığı araç taş değil, kâlemdir. “Amar, şimdi İstanbul’da” yaşamaktadır. “Düşlerinde Bosna”yı büyütmektedir. “Hiçbir kurşun düşlerini” vuramamaktadır. Amar düşlerinin gerçek olduğuna inanmak için Mostar Köprüsü’nü resim defterine çizip küçük maketler yapmaktadır. Bu şiirde, aynı zamanda, “Mostar Köprüsü” bir imgedir: Bir çocuğun kaybettiği çocukluğunun imgesi. Amar’ın kalbi, huzursuzluk, özlem, acı ve hasretle dolu bir kalptir.

Şaire göre: “Amar’ı ne İstanbul, ne de güvercinlerin söylediği huzurlu şarkılar avutuyor. Ne annelerin sevgi dolu yürekleri, ne bahar, ne de yıldızlar...”

5.4.Toprak ve Memleket Şiirleri

*“İnsan yaşadığı yere benzer
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağına iten çiçeğe.”
Edip Cansever*

“Bosna-Hersek Destanı” (Ahmet Çelen)

'Destan', genel olarak olağanüstü, insanüstü kahramanları ifade eden metinlere verilen isimdir. "Bosna-Hersek Destanı" şiirinde şair, Boşnak milletinin insanüstü kahramanlık örneklerini göstermek istemektedir: "Yapılan harp değil, tanklarla güreş."tir Bu söz, mübalağalı gibi gözükse de aslında değildir, gerçeğe çok yakın bir ifadedir.

"Bosna'nın dağları kan, kin ve ateş"(Aycı,1993:38) ifadesinde şair düşmanların bulunduğu yerin, dağlar olduğunu söylemektedir. Dağlardan da kan, kin ve ateş gelmektedir. Ama, "Bosna'nın dağları (da) dumandır, kardır" (Aycı,1993:38) .

Bu vatanın asıl sahibi, bu toprağın altında yatan şehitlerdir. Bosna Hersek o kadar şehit verdi ki oradaki her tohum onun bir simgesidir: "Her şehit bir tohumdur, Bosna-Hersek'te" (Aycı, 1993:38)

Bosna Hersek, bize emanettir. Kanla savunulan bir topraktır. Kimseden bir yardım ve destek beklenmeksizin verilmesi gereken bir mücadeledir bu. Yani asıl mücadele bizzat Boşnaklar tarafından yapılmalıdır:

"Batı mücadele etsin" desek de,

Asıl iş bizimdir Bosna Hersek'te" (Aycı, 1993:38).

"Bosna Hersek Destanı" şiirinde geçen "Osmanlı'nın kokusu" ifadesi, Müslüman-Türk (Müslüman-Boşnak) milletinin ortak manevi, kültürel ve dini yapısını karşılayan bir simgedir. Soyut bir kavram olan "koku", somut bir varlık olan "Osmanlı"ya benzetme yoluyla simgeleştirilmiştir.

Şiirin devamında ümit duygusu milli bağlamda ele alınmaktadır. Şair, Bosna Hersek'in geleceğine ümitle bakmakta ve şöyle demektedir:

"Kim ne derse desin meş'ale yandı

Bıçaklar kemiğe geldi, dayandı

Osmanlı'nın torunları uyandı

Artık tutunur mu zincir bilekte?

Zulmet yırtılacak Bosna-Hersek'te. (Aycı, 1993:38)

Şair, Osmanlı'nın torunları uyandı" ifadesiyle Boşnak milletinin uyandığını söylemek ister. Yani bu iki millet aynı zamanda Haçlılara karşı savaşan 'ordu-millet'lerdir. Türk milleti, tarih boyunca Haçlı saldırılarına karşı gelen ve İslâm dünyasını koruyan yiğit bir millettir. Böylece, şaire göre, yaşadığımız çağda Boşnak milleti Batılılar'a karşı gelen İslâm dünyasını koruyan, kahraman bir millettir:

"Nasihat faydasız, çare kötekte,

Garb'a bir tokat şart Bosna-Hersek'te" (Aycı, 1993:38)

Fotoğraf 20 : Bosna Savaşının bir görüntü

"Kan", maddî mücadelenin, "gözyaşı" manevî gayretin simgesi olarak algılanır. Şaire göre: "Gözyaşı sel oldu Bosna Hersek'te". Büyük sellerin önünde hiçbir engel duramazsa Bosna Hersek'te dökülen gözyaşının engeli de yoktur.

Bu şiirde Bosna Hersekli'lerin çektiği ızdırap, acı ve yaşadığı kötülükleri anlatılmaktadır.

5.5. Şehitler için Şiirler

“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.

Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır”

Mithat Cemal Kuntay

Fotoğraf 21 : Saraybosna’daki Kovaçi Şehitliği

“Ey şehit” (Dr. Berhan Tosuner)

Sabrın azaldığı, işkencelerin çoğaldığı zaman Allah’tan başka konuştukları hiç kimse yoktur. İncamız her şeyin bir ilahı takdir olduğunu esfle seyrettikten sonra ölümü kucaklamak isteğiyle kavim olacaktır. Ölüm, bir kurtuluştur; bir kavuşma olarak mutluluk vericidir. Böylece şair, oğlunu kaybettikten sonra acı çeken bir baba olarak hissettiği ıstıraplara rağmen inancını kaybetmeyen bir insandır. Berhan Tosuner, Bosna’da şehit düşen Mesrur Renda Tosuner’in babasıdır. Oğlunun şehadeti üzerine yazdığı bu şiir 21.02.1993 tarihli *Türkiye Gazetesi*’nde yayınlanmıştır. Bir yerinde diyor ki:

“Miraca erdin , düştün iman aşkına

Nûr-ı Tevhid , Nûr-ı İslâm , Nûr-ı Kur’ân aşkına” (Aycı,1993:122)

Mîraç, bilindiği gibi, İslâm’da, Hz. Muhammed’in göğe yükseliş olayını ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Mîraç, geceyin yolculuk yapmak, yedi gök katına

ulaşmak üzere yükselmek demektir. Geceleyin Burak’a binerek göğün yedi katmanını gezen Hz. Muhammed, çeşitli melekler ile karşılaşmıştır.

Hz. Muhammed, mîraç sırasında namaz vakitlerinin beş vakit olarak düzenlenmesi gerektiğini öğrenmiş ve mîraçtan sonra bu buyruğu Müslümanlara bildirmiştir (turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/koksal_genc_alevi_bektasi.pdf, 12 Mayıs 2010)

Şaire göre şehit, kutsal bir ülkü veya inanç uğruna savaşırken ölen mümin kişidir. Böyle bir kişi, miraça erişebilir; yedi gök katına ulaşıp melekler ile karşılaşabilir. Çünkü şehit, Allah aşkına, iman aşkına, İslâm aşkına hayatını vermekte zerre kadar tereddüt etmeyen kimsedir. Bu aşk manevidir, kutsaldır. Şiirin yazılış motifi de böyle bir ‘aşk’tır. Bir babanın oğluna duyduğu dünyevî sevginin yanı sıra Allah’a duyduğu ilahi aşk da metinde konu edinilmiştir. Şiirin devamında şair şöyle demektedir:

“Bir şehâdet şerbetiyle mest olup terk eyledin

Bizleri sen, ol Resûl-i zât-i zîşân aşkına

Bir çiçekler hazindir , yardım oldun koç yiğit

Zülfikar mı çektiğin şey, ahti zeyinan aşkına” (Aycı, 1993:122).

‘Şehâdet’ kelime olarak şahitlik, tanıklık anlamına gelir. ‘Şehâdet getirmek’, İslâm’ın şartlarından olan, “Allah’tan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammed O’nun kulu ve Peygamberidir” anlamına gelen Kelime-i Şehâdet olarak bilinen Arapça sözü okumak demektir. Gerçek iman, İslâm şartlarına dayanır. Şaire göre gerçek imanı bulduktan ve hissettikten sonra “mest olanlar”, hem Allah aşkı, hem de Hz. Muhammed aşkı için fedakarlık yapabilirler. ”Mest olanlar”dan maksat, şehitlerdir. Onların içtiği şarap, ilâhî aşk şarabıdır, yani Allah aşkıdır.

Fotoğraf 22 : Srebrenica Şehitliği

Müslüman Boşnak milletinin en yüce değerlerinden biri, ‘şehâdet’, yani şehitlikdir. Vatanı , milleti , dini ve devleti için ölenler, hem milletin kalbinde hem de Allah katında en yüksek manevî mertebeye erişirler. Şehitlik en büyük rütbe, en değerli madalyadır. Şair şu dizelerde söz konusu değeri vurgulamak istemektedir:

“Alkanlarla süslenmişsin bir mübarek toprağa

Bezemiş- kim güller açmakta, gülistan aşkına...”

“Kutlu olsun bayramın” derler melekler, saf tutup

“Rütbeni buldun nihayet sen şehidan aşkına...”(Aycı, 1993:122)

Buradaki “gülistan” bir simgedir. Gül bahçesi demek olan “gülistan”, metinde ‘cennet’ anlamında kullanılmaktadır. Cennet bahçesine girmek, ‘kara toprağa girmek’ bağlamında kişinin ulaşabileceği en büyük mutluluk durumunu ifade eder. Şair , “Kutlu olsun bayramın, derler melekler” mısrasıyla şunu söylemek ister: Müslüman Boşnak şehitlerinin ruhları, bayram günlerinde, camiye gidenlerle birlikte namaz kılmaya, tekbir dinlemeye gelmektedirler. Onların yanında bulunanlar meleklerdir. Hepsi birlikte Allah’a dua ederler.

*“Kuşlar Çığlık Attı
Ağaçlar Ürperdi
Vurdular Balkan Kızımı” (Ali Göçer)*

-Bosna Hersek’li Şehitlere-

Şair Ali Göçer, bizi içinde bulunduğu kötü, karamsar ve olumsuz ortama davet eder:

*“Sana söyleyeceklerim var yaklaş
gerçeği diyeyim kulaklarına gece duymasın
yetişmese de ellerim yakana
hırsız gibi girip düşüne
sana söyleyeceklerim var
ölümü gördüm
tarladan geçerken mayına çarpan çocuğun
kemik sesinde
Akan bir mimarı da vururlarmış
tutuyordu tarih denin sükutu
suyu gördüm, cesetlerin zarif tabutunu
hüznün helal çığlıklarıydı bu
ve sen ey susuşuna kan düşen adam
söyleyeceklerim var yaklaş ” (Ay, 2006:6)*

Fotoğraf 23 : Srebrenica Şehitleri 1992-1995

Şaire göre ‘şehit’, sadece vatan için hayatını veren asker değildir; fakat bu uğurda ölen çocuklar da şehittir. Çocuğun dökülen kanı yücedir. Bu vatanın asıl sahibi, bu kanlı toprağın altında yatan “şehit ordusu” çocuklar ve askerlerdir. Şair Ali Göçer diyor ki:

“Çocuklarımız tahta atlarına binip öldüler

İşte toprağa koyuyorum canımı

Kanlı toprağıma, ceylan gözlü toprağıma (...) (Ay, 2006:6)

Şaire göre vatani için kanını seve seve ırmak gibi akıtanlar, fedakârdır. Vatanseverler, vatanları için akan kanlarından şikayet etmezler. “...susuşuna kan düşen adam”lardan (Ay, 2006:6) kasıt onlardır. Onlar susarlar. Şiirde ‘kan’ kelimesi sık sık kullanılmaktadır. Vatan, millet, devlet ve din için dökülen kan, aslında gelecek nesillerin yaşaması içindir. Kanın her damlası fedakârlığın ifadesidir. Kutsaldır. Soyut olmasının yanında somut mücadelenin simgesi olarak da algılanabilir:

“Yıkıldım sıcacık kanım üstüne

isterim ki, Bosna'nın gülleri

damlasın yüzüme, bu

umutsuzluk değil hüznün

ellerinizi aradım

yoktunuz

işte toprağa koyuyorum canımı

bütün dünyaya inat gülümsüyorum” (Ay, 2006:7)

Şair, Bosna'ya biçilmek istenilen olumsuz bir kader için dünyayı suçlu bulmakta, dünyayı suçlamaktadır.

Haçlı zulme karşı direnen Boşnaklar, ‘mahşer’den korkmazlar. Bunu bilen şair, içinde bulunduğu durumdan ve hissettiği hüznün ortamından dolayı tamamen ümitsiz değildir. Diyor ki:

“Ey sevgili mahşer

ey sevgili Balkan Kızım

mürüvetimiz elbet olacaktır” (Ay, 2006: 7)

5. 6. Bosna Savaşı'nın Mantığı ile İlgili Şiirler

“ Ölüyor Avrupa Bosna'da” (Tarık Günersel)

Medeniyete karşı başlatılmış olan Bosna Savaşı (1992-1995) aslında Batı'yı, Batı'nın insana ve kültüre bakışını tanımlamaktadır. Şair Tarık Günersel, Avrupa'nın tam ortasında, herkesin gözü önünde bir katliam gerçekleştiğini söylemektedir. Şair Batı'nın

(Avrupa'nın) zulmüne duyarsız kalmadığı gibi Batılı zihin yapısına da eleştirel bir gözle bakmaktadır. Günersel diyor ki:

“Avrupa seyrediyor kendi gözlerinin oyulmasını, ırzına

Geçilmesini, katledilişini.

Saraybosna'yla Gorazde birer Varşova,

Ve bu fars değil.

Yoksa öyle mi?” (Günersel, 157)

II Dünya savaşı olduğu süreçte Naziler kendi ırk teorilerine göre “zararlı” buldukları masum insanları (akıl hastalıkları ve sakatları) katletmeye giriştiler. Bir yandan da Yahudiler ve Almanya'da yaşayan diğer ırklara karşı baskı ve işkence yapmaya başladılar. Baskı ve işkence 1939 yılından itibaren toplu katliamlara dönüştü. Bu savaşta toplam 55 milyon insan öldü ve bunların en az 30 milyonu Naziler tarafından öldürülen sivil insanlardır. Bu savaşın ana uygulama alanı şunlardır: Gettolar ve toplama kampları. Bilindiği gibi gettoların en büyüğü Varşova Gettosu'dur. Bu getto'da 500 000 insandan sadece küçük bir kısmı hayatta kalmıştır. Açlık ve salgın hastalıklarından dolayı ölenler vardır.

Varşova Gettosu dünyanın daha önce benzerini görmediği bir vahşet sahnesidir. Aynı hastalıklı fikirlerin bir kez daha tekrar edilmemesi insanoğluna bir borç olmalıdır. ‘Varşova’ daha fazla canlandırılmamalı. Şair Tarık Günersel, ‘Varşova’ , Saraybosna, Gorazde'nin aynı korkunç kaderi paylaştığını göstermektedir. Binlerce Boşnak hayatını kaybetti. Bu kayıpların yaklaşık 200 000 kadarı Boşnak halkına ait olup sistematik bir soykırıma uğramıştır. Avrupa ise olanları sadece seyretmiştir. Tarık Günersel bu olayların insanlık için bir oyun olup olmadığını sorgulamaktadır. (Günersel, 157)

Şair Tarık Günersel Bosna'da gerçekleştirilen katliamı, yaşadığımız çağa yakışmayan ‘barbarlık’olarak görmektedir:

“Çok yaşa Barbarlık! Sen en yücesin! Artık

koskoca gelecek

senin !

Senin sadık hizmetkarınız Barbarlık.

Dünyanın efendisi sensin.

Şükret bize: Sayemizde”. (Günersel, 157)

Bosna savaşı sadece ‘soykırımı varan savaş değildir. Bu savaş insanoğluna, dünyaya, kültüre karşı ortaya çıkan bir savaştır. Buna rağmen ‘Biz’ sustuk. Bütün insanlık sustu. “Sayemizde, Barbarlık yüce olup, Dünyanın efendisi oldu”. Sayemizde...

Şair Tarık Günersel, Cicero’nun söylediği “Historia est Magistra Vitae” (tarih hayatın hocasıdır) sözüne dayanarak bizi uyarmaktadır.

Kendimizi affedebilir miyiz? Şair diyor ki:

“Affedin bizi İsa, affet bizi Marx,

Affet bizi Bruno, Affet Rahibe Teresa, Madame Curie

Affet bizi meçhul direnişçi

Affedin özgürleşmeyle barış için yaşamış olanlar

Affedin bizi çocuklar

Çünkü biz affedemeyiz kendimizi” (Günersel, 157)

Avrupa kültürünün ‘en büyükleri’ olarak kabul edilen İsa, Rahibe Teresa¹, Madame Curie², Bruno³ ve Marx⁴ bu yapılan kötülükleri hoş görmezdi. Bu yüzden şair

¹ Hayırsever Misyonerler Cemaati’nin kurucusu olan Arnavut bir Katolik Rahibe Teresa, 1979 yılında Nobel Barış Ödülü’nü kazandı. (tr.wikipedia.org/wiki/Rahibe_Teresa-24 Mayıs 2010).

² Varşova’da doğmuş olan Madame Curie, radyoaktivite üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı iki kez Nobel Ödülü’nü kazandı: 1903 yılında Nobel Fizik Ödülü ve 1914 yılında Nobel Kimya Ödülü. Radyoloji biliminin kurucusu Madam Curie Nobel Ödülü’nü alan ilk kadındır. (tr.wikipedia.org/wiki/Marie_Curie-24 Mayıs 2010).

Avrupalılık kavramının temelini oluşturan isimleri anarak, Batılıların kayıtsız, ilgisiz tavırlarını kendi gerçeklerine de aykırı bulduğunu ima etmiş oluyor.

Bosna savaşı sadece insanlara değil, İslam dinine karşı gerçekleştirilmiş olan bir savaştır. Aynı zamanda onlar kendi dinlerinin prensiplerine ve Tanrıya da karşıya çıkmaktadır.

Bizi Allah da affetsin! Doğmuş ve doğacak çocuklar da affetsin!

Biz kendimizi affedebilir miyiz? -Hayır!

Şair diyor ki:

“Affedin bizi, işkenceyle öldürülmüş olanlar

Affedin bizi işkenceyle öldürmekte olanlar

Affedin bizi işkenceyle öldürülecek olanlar”. (Günersel, 157)

Fiziksel, zaman bilindiği gibi varlığın ortaya çıkışı ile başlar, varlığın ölümü ve yok oluşuyla bitmektedir. Bu mısradaki da görüldüğü gibi ‘geçmiş’ (öldürülmüş olanlar), ‘şimdi’ (öldürmekte olanlar), gelecek zaman (öldürülecek olanlar) dilimleri de bu fiziksel zaman anlayışının izafi dilimleridir.

Şair iki ayrı dünya algısı ortaya koymaktadır. Bizim somut olarak sahip bulunduğumuz beş duyumuzla algıladığımız bu fiziksel dünya bir de bunun üstünde ya da ötesinde duygusal olarak başka şartların egemen olduğu apayrı bir maddesizlik, sonsuzluk alemi. Şaire göre “işkence” sonsuza kadar kalır bitmez. Bu fiziksel dünyadan kopmamış şair Tarık Günersel, fiziksel dünyanın zamanı: geçmiş-şimdi-gelecek diye bölümlenmektedir.

Günersel, kendini bu fiziksel dünyanın insanı ve şairi olarak hissetmektedir. Bosna Savaşı’nda gerçekleştiren katliama şahit olup insanoglunun geçmişine de tanıklık etmeye çalışmaktadır. Şiirde geçmişe, dünya ve Bosna Hersek tarihinin büyük kayıplarına karşı duyulan utanç duygusu kuvvetle sezilmektedir.

³ Bruno, filozof, rakip, gökbilimci, ökültist ve rönesan felsefesine biçilendiren filozoflardan biridir. (tr.wikipedia.org/wiki/Bruno-Ganz-24 Mayıs 2010).

⁴ Marx, büyük filozof, politik, ekonomist, devrimci ve komünizmin kuramsal kurucusudur (tr.wikipedia.org/wiki/Karl_MARX-24 Mayıs 2010).

“Ölüyor Avrupa Bosna’da” şiirindeki ana malzeme Bosna Hersek Savaşı ve II. Dünya Savaşı’dır. Şair, şiirinin sonuna ironik bir vurgu yapmaktadır. Şiirdeki ironinin trajik boyutunun ve geriliminin daha fazla olduğunu görüyoruz. Günersel, insanoğlunun geçmişinde gerçekleştirilen önemli tarihi olayların, özellikle Avrupa’da gerçekleştirilen olayların acılarını, ironik bir dille aktarmak için “Varşova”, “Saraybosna”, “Barbarlık”, “işkence”, “Hitler” sözcüklerini kullanıyor.

“Hitler huzur içinde yatsın

Avrupa ölüyor Bosna’da.

Gerisi... 'kolay.' Gittikçe daha da.” (Günersel, 157).

“Ölüyor Avrupa Bosna’da” şiiri yaşadığımız çağı eleştiren bir şiirdir. Bosna’da Avrupa ölüyor. Bosna ölürse Avrupa da ölmektedir.

Fotoğraf 24 : Varşova Gettosu (soldaki fotoğraf) ve Srebrenica katliamı karşılaştırması (sağdaki fotoğraf)

“Uyku” (Yılmaz Taşçıoğlu)

Şair Yılmaz Taşçıoğlu’nun şiirlerini okuduğumuz zaman kendimizi neyin hayal (uyku), neyin gerçek olduğu konusunda kuşku duyarken buluruz. Şaire göre bu sorunun cevabını bulmak da kolay değil. Uyku, yalan mı, gerçek mi?

Şaire göre gerçeklik rüyaları kırmaktadır:

“ Candaki ağrı nasılsa

Bedendeki acıyı örter bir yerlerde

Nasılsa Bosna-Sarayındaki inleyiş

Tarihin yüreğine değer

Bir kıvılcım parlar mermerde

Mermer yaraya basılır: Buz

Ölümü oylar, kırılır rüyan.” (Yedi İklim, 1993:11)

Saraybosna’da yaşanan acı ve ıstıraplar, duyulan inleyiş gerçeklik ifadeleridir.

Şiirde tahta, taş, mermer gibi somut nesnelere yer almaktadır. Şairin bunlara yaklaşım biçimi idealisttir. Bu kelimeler, şiire nesnel karşılığıyla değil, bilinen sözlük anlamlarıyla değil, imgesel karşılıklarıyla yerleştirilmektedir.

“Hilal yontsun

Gökte bir ışıltı bulunsun

Tahtadan, taştan, mermerden,

Sen uyursun...

Bir kıvılcım parlar mermerde

Mermer yaraya basılır: Buz

Ölümü oylar, kırılır rüyan. (Yedi İklim, 1993:11)

Tahta, taş, mermer, ölüm imgesidir. ‘Taş’ gibi sert ve kalın, ‘Mermer’ gibi soğuk, ölümdür. Tabut ‘tahtadan’ yapılmaktadır. Tabut ise omuzları üzerinde götürülen insanlar tarafından bu dünyada yolcu edilen araçtır. Tabut insanoğlunun öbür dünyaya taşımaktadır.

Bu görüşüne göre şair Yılmaz Taşcıoğlu, ölümü bir uyku gibi tanımlamaktadır. Ölümü, bu dünyada gördüğümüz bir rüya olarak tanıtmaktadır. Şiirde ölüm duygusu hakimdir. Taşcıoğlu, “Uyku-ölüm” benzetmesiyle Zümer Suresinin 42. ayetinde” : Allah, öleceklerin ölümü zamanında, ölmeyeceklerin de uykularında ruhlarını alır.”, ifadesini şiirin ana düşüncesi olarak kullanmaktadır. Bu mısralarda, İslamın sembolü olarak görüldüğü hilal, güneşin batmasıyla birlikte gökyüzünde ortaya çıkmaktadır. “Hilal yontsun” (Yedi İklim, 11). Bunun dışında geceler de uykuda gelmektedir.

Şair Yılmaz Taşcıoğlu, şiirin son mısralarında diyor ki:

“-Ateş düşmediğı yeri de yaksa ya, dersin

Buruk ve sevimli gülümsersin

Ölümden sonraki hayatın içinde sürer gider uykuların

Sen uyursun orada” (Yedi İklim, 1993:11)

“Ölümden sonraki hayatın içinde sürer gider uykuların” ifadelerinde bulunan gerçek anlamda Taşcıoğlu’nun samimi inancı yatmaktadır. Bu bakışla, şair Yılmaz Taşcıoğlunun sığınağı uykudur. Bu dünyadan kaçış yolu rüyadır.

5. 7. Savaş Görmüş Çocuk Şiirleri

“Savaş Görmüş Çocukların Gözleri” (Hasan Akay)

Bir insanın yaşamının en mesut dönemi çocukluğudur. O günler bir masal havası içerisinde gidip gelmektedir.

Çocuk, dünyaya geldiğı andan itibaren sorgulamaya başlar, etrafındaki olayları ve eşyayı anlamlandırmaya çalışır. Ama, savaşta doğup büyüyen çocuğun hayatı içerisinde acı, ızdırıp ve gözyaşlarından başka bir şey yoktur.

Şair Hasan Akay, işte bu yüzden, böyle mustarip bir hayat yaşayanlar adına, ‘dünya’dan tam bir memnuniyet içinde değildir.

Hüzün duygusuyla dolu olan şair şöyle demektedir:

“Yaşlı çocukların gözlerini anlıyor musun:

Sınırsız acılar içinde kalbin ölçebilir mi bunu?

Duyamadıklarına nispetle duyarsın belki içinde

Duyduklarının dayanılmaz hafifliğini.” (Akay, 1993:15)

Şiirde Akay’ın hümanist bir yaklaşımla insanlığa olan sevgisini (tabii, Batılı değil, Doğulu anlamda bir insan ve insanlık sevgisidir bu; çünkü Batılı hümanizmde Allah’a dayanan bir sevgi anlayışı yoktur) ele aldığını görebiliriz. Çocuk, insanlığın geleceği olarak, zayıf yapısıyla, en fazla hak eden varlıklardan biridir. Şair, savaşta (Bosna Savaşı’nda) bütün ‘özünü’ kaybeden çocuğun iç dünyasında yaşadıklarını, psikolojik hallerini de anlatmaktadır:

“Yaşlı çocukların gözlerini anlıyor musun:

Sınırsız acılar içinde kalbin ölçebilir mi bunu? (Akay, 1993:15)

Bu mısralarda, Akay, çocuğu ihtiyarlara benzetmektedir. Dünyanın gözleri önünde, Bosna Savaşı’nda gerçekleştiren katliamin sunduğu acı, ızdırıp, korkular, çocuğu özgürlüğünden kopararak ‘ihtiyar’ (yaşlı) gibi yaşamaya mahküm etmektedir. Çocuk, artık yetişkindir, yaşlıdır...

Bilindiği gibi, içinde yalnızlık ve korku duygusu taşıyan kişi, genellikle hülyadan köprüler kurarak başka bir dünyaya geçip/kaçıp geçmişine, çocukluk günlerine sığınmaktadır. Fakat, “Yaşlı çocukların gözlerinin sığınağı var mı? Onların kaçabileceği bir yer var mı?”

Şair Hasan Akay, “Savaş Görmüş Çocukların Gözleri” şiirinde Bosna Savaşı döneminde (1992-1995) görülen toplumsal trajediyi göstermek istemektedir.

Şair, duygularını çocuğa yansıtarak toplumu (dünya) yargılamaktadır:

“duyamadıklarına nispetle duyarsın belki içinde

duyduklarının dayanılmaz hafifliğini.

Hangi şey geçebilir merhametin yerine?

ateş dolar bu cenneti yitiren

kalbin

gözlerine! (Akay,1993:15).

Akay, bu şiirde Sırpların işgali altında zorluklarını yaşayan çocuklardan bahsetmektedir. Bu şiir, savaşta hedefe konulan çocukları ele alması bakımından sosyal temalı bir şiirdir.

Şair Hasan Akay, çaresiz kaldığı gerçek karşısında Allah’a sığınmaktadır.

“Yardım ellerini uzatmıyorlar Rabbim

Bunları kahret!” (Hasan, 1993:15)

dizelerinde ‘çocuğun yüreği’ hayal kırıklığı ve ümitsizlik duyguları içine ‘Yardım ellerini uzatmak istemeyen’ (dünya) beddua etmektedir. Aslında bu beddua, gerçek olmaktan ziyade, bir ihtimal olarak şair zihninde belirlemekte ve şairi mutsuz etmekte, endişeye düşürmektedir. Yani çocukların diline bedduanın düşmesinden korkmuyor musunuz, diyerek insanları, kalp sahiplerini sarstık, yapışıp kalmış yardım ellerini kıpırdatmak istemektedir. Çocuklar kalp kırıklarını neyle onarabilirsiniz merhametiniz yoksa? Şair Akay bu noktada meselenin aslına işaret etmekte, sevgi ve merhametin yokluğu durumunu savaştan daha acı bir yoksunluk ve trajedi olarak göstermektedir. Gerçekten de merhameti olmayan kalp ateşe (cehenneme) layıktır..

Şiirde geçen somut nesnelere göz ve kalp, dikkat edilirse, soyut anlamları taşımaktadır. Göz , belirtildiği gibi maddi dünyaya ait bir unsurdur. Onun gördüğü maddi dünyadır. Gözün gördüğü de hayalden, bir yansımadan başka bir şey değildir. Bu göz, dünyanın gözüdür. O göremez...Bu gözün kalbi yoktur! Savaş görmüş

çocukların gözlerinin kalbi vardır! Bu gözleri ağlamaktadır! Ağlamaktadır! Gözyaşı, insanın vücudundan akıtıldığı ‘damla’, tam bir fedakarlığın, saflığın ifadesidir. Onun için kutsaldır. Şair Hasan Akay, gözyaşı manevi gayretin ve hamiyetin bir simgesi olarak algılamaktadır. Başka bir bakışla gözyaşı da acıların işaretidir. Böylece, Akay, gözyaşı kelimesini simge olarak, saflığın ve acıların simgesi olarak kullanmaktadır

Şair Hasan Akay, diyor ki:

“Bu gözler için neler var Rabbim kavranılamaz!

yeryüzünde bu kadar anlam dolu ve anlaşılmaz

kaç yüz bulunur?

azatlı Bilal’in gözleri gibi!

Acılar içinde yüzen bunca yürek:

“Yardım ellerini uzatmıyorlar Rabbim

bunları kahret!” diyerek yansa

nice olur halimiz?” (Akay, 1993:15).

Bilindiği gibi, azatlı Bilâl, Hz. Peygamber’e ilk iman edenlerden biri ve sonra ona müzezzin olan sahabidir. İslâm’ın ortaya çıktığı yıllarda, şirk toplumu içinde yaşanan Bilâl Müslüman olmuştur. Bu nedenle, onun sahibi olan Ümeyye, İslâm’dan çevirmek için yapmadığı eziyet ve işkence bırakmamış; Bilâl’i kızgın kumların üzerine yatırıp sırtına kocaman bir taş koyarak, “Muhammed’e küfret! Seni bırakayım!” demiş; fakat Bilâl’in dudaklarından ”Allâhu Ahad! Allâhu Ahad!” (“Allah Birdir”) sözünden başka bir söz çıkmamıştır (www.sevde.de/Sahabeler/BiLALi_HABESi.htm-29 temmuz 2010).

Akay, şiirin bu bölümünde de Allah’a yönelerek yaptığı samimi yakarışlarını, şiirin bütünlüğü içinde aynı mana derinliğiyle göstermektedir. Savaş görmüş çocukların gözleri, “Azatlı Bilal’in gözleri gibi”dir. Gördükleri işkenceler, hissettikleri acılar aynıdır. Fakat, her türlü işkence ve zülme rağmen, imanlarını kaybetmemişlerdir.

Çünkü onlar bilmektedirler ki: Hüküm Allah'a aittir, rızık Allah'a aittir. Öldürmek ve yaşatmak, Allah'ın elindedir.

Şiirin öz yapısı, duaya ilişkin ilham ve inanç çağrışımları üzerine kurulmuştur. İnsan dua hâlinde, sonsuz ve sınırsız merhamet sahibi olan yüce Yaratıcı'yla baş başadır. Şaire göre dünyanın merhameti sınırlı ve yetersizdir. Merhametin yerine ateş geçmektedir. O merhamet artık merhamet değildir. Kalbin gözlerine ateşle dolmaktadır:

“Hangi şey geçebilir merhametin yerine?

ateş dolar bu cenneti yitiren

kalbin

gözlerine! (Akay, 1993:15).

Bu mısralarda ateş, cehennemın simgesidir. Akay'a göre merhameti yitiren bu dünya cehennemden farksızdır. Şair o yüzden, Allah'a sığınmaktadır; insanoğlunun kurtuluş yolu merhametten geçmektedir çünkü. Şair diyor ki:

“Bir paçavra gibi gövdemizi atmaz mı yer

boşluğu fırlatmaz mı bizi gezegenimiz?

şeytanı yakan yıldızlar akmaz mı üstümüze?

yuvası dağılmış çığlıkların ahı tutmaz mı? Düşünsenize!” (Akay, 1993:15).

Şair, dünyayı uyarmaya çalışmaktadır. Akay'ın düşünce dünyasında çocuk yüce ve kutsal bir varlıktır. Çocuk, Allah'ın nurunu hissetmektedir. O, daima Allah'la beraberdir. Bu nedenle, çocukluk hayatı en mesut zamandır. Çocuğa zarar vermek, Allah'ın emirlerine karşı gelmek demektir. O takdirde, “Üstümüze şeytanı yakan yıldızlar akmaz mı”, “yer, bir paçavra gibi gövdemizi fırlatıp boşluğa atmaz mı?” Ey Dünyalılar! Düşünsenize!.

Fotoğraf 25 : Srebrenica'da toplama kampı

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Bosna Savaşı’nın Modern Türk Şiiri’ne Yansıması” adlı yüksek lisans çalışmamızda, bu hususta yazılmış olan seçkin şiir kitaplarını ve seçkilerde yer alan önemli metinleri ele aldık. Bosna Savaşı’na bağlı olan temalara göre bulduğumuz ve seçtiğimiz şiirler üzerinde bir değerlendirme yaptık. Ancak, zaman kısıtlılığı ve bütün şairleri ve şiirlerini ele almanın güçlüğünden dolayı metinleri şu şekilde sınırlandırdık ve değerlendirdik:

Aliya İzzetbegoviç Şiirleri; Srebrenica Şiirleri; Mostar Köprüsü Şiirleri; Toprak ve Memleket Şiirleri; Şehitler için Şiirleri; Bosna Savaşı’nın Mantığı ile İlgili Şiirler; Savaş Görmüş Çocuk Şiirleri.

Bu inceleme esnasında ve sonucunda gördük ki, bütün Türk şairleri arasında paylaşılan hâkim duygu, samimi bir hüznün duygusu yanı sıra kardeşlik duygusudur. Zulme ve zorbalığa, haksızlığa ve adaletsizliğe karşı susmayan Türk şairleri Bosna Savaşı’nın çeşitli yönlerini ele alarak Bosna Tarihinin şahitler olduklarını hem metinleriyle hem de yürekleriyle göstermişlerdir..

Müslüman-Türk (Müslüman-Boşnak) milletinin ortak manevi, kültürel ve dini bir yapıya sahip olduğu açıktır. Biz bu metinleri araştırma ve inceleme çalışmasında, Bosna-Hersek ve Türkiye arasında kurulan ilişkilere de bakarak, şairleri ve onların şiir dünyasını yakından tanıma fırsatı bulduk.

Bu çalışmanın önemi, özellikle Türk Şiir Dünyasına ve bunun sonucu olarak Boşnak Şiir Dünyasına yeni bir eserin kazandırılmış olması ve zulme karşı utanç verici bir suskunluğa saplanan Avrupa’ya ve insanlığa “çılgınlıklar”ın duyurulmasına katkı sağlamasıdır.

KAYNAKÇA

- AKARSLAN, Mediha (1993), *Bosna-Hersek ve Türkiye*, Ağaç Yay., İstanbul
- AKAY, Hasan (1993), *Savaş Görmüş Çocukların Şiiri*, İstanbul
- AKAY, Hasan (2009), *Şiiri Yeniden Okumak*, Akademik Kitapları, İstanbul
- AKAY, Hasan (2009), *Şiire Yeniden Bakmak*, Akademik Kitapları, İstanbul
- ALKAN, (Necmettin,1??), *Dağılan Yugoslavya Mozağında Bosna*, Beyan Yay.,
İstanbul
- ALKAN, Necmettin (2002), “Dayton Anlaşması Gölgesinde Bosna-Hersek” *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 22, *Bahar*, s. 33, 34, 35, 38
- AY, Arif (2006), “Bosna Şiir Seçkisi” *Tezkire*, düşünce, siyaset, sosyal bilim, Sayı 42,
Şubat/Mart, Vadi Yay., Ankara
- AYDIN, Turan (1996), “Bosna-Hersek’te Yeniden Yapılanma Çalışmaları ve Türkiye”
Avrasya Etüdüleri, Cilt 3, Sayı 2, Yaz, s.57, 66, 67, 68
- AYCI, Mehmet (1993), *Akma Tuna Akma-Bosna Şiirleri*, Ocak Yayınları, Ankara
- BABUNA, Aydın (2000), *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih
Vakfi Yurt Yay., İstanbul
- BUMAZOVIC, Tufik (1998), “Bosna-Hersek: Ekonomik Faktörler ve Siyasal İstikrarın Önündeki Engeller” *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 14, Yaz-Sonbahar, s. 20
- CANIM, (Rıdvan, 1??), *Mostar’dan Tiflis’e, Gezi Notları*, Birey Yay.
- CANIM, Rıdvan (1993), *Bosna, Ah Bosna*, Yedi İklim Yay., İstanbul
- CELEP, Mustafa (2009), “Kâmil Eşfak Berki’nin Mostar Köprüsüne Ağıt Adlı Şiirini Bir Tahlil Denemesi” *Yedi İklim*, Sayı 229, Nisan, s. 54-57

COHEN, Roger (1999), *Yıkık Evler Kırık Yürekler*, Çev., Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul

ÇAUŞEViÇ, Reco (1994), *Bosna Müslümanlara Son Uyarı 1*, Özyılmaz Matbaası, İstanbul

ÇETİN, Nurullah (2008), *Şiir Tahlileri 1*, Öncü Basimevi, Ankara

GÜNERSEL, Tarık (1999), *Zaman Denen Oyuncak*, Mozaik, Om Yay., İstanbul

HAKSAL, Ali Haydar (2009), ‘‘Kamil Eşfak Berki Şiiri’’, *Yedi İklim*, Sayı 229, Nisan, s. 42-47

[http://www.Delinetciler.net/.../Şarkı Sözleri \(Turkçe/Yabancı\)/c/ç- 4 Nisan 2010 net.nette68.com/yazi/42- 4 Nisan 2010](http://www.Delinetciler.net/.../Şarkı_Sözleri_(Turkçe/Yabancı)/c/ç-4_Nisan_2010_net.nette68.com/yazi/42-4_Nisan_2010)

[http:// bs-ba.facebook.com/notes.php?id...-Bosna Hersek-, 17 Ocak 2010](http://bs-ba.facebook.com/notes.php?id...-Bosna_Hersek-,17_Ocak_2010)

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/koksal_genc_alevi_bektasi.pdf , 12 Mayıs 2010

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Rahibe_Teresa-24 Mayıs 2010](http://tr.wikipedia.org/wiki/Rahibe_Teresa-24_Mayıs_2010)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Marie_Carie-24 Mayıs 2010](http://tr.wikipedia.org/wiki/Marie_Carie-24_Mayıs_2010)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Bruno-Ganz-24 Mayıs 2010](http://tr.wikipedia.org/wiki/Bruno-Ganz-24_Mayıs_2010)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_MARX-24 Mayıs 2010](http://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_MARX-24_Mayıs_2010)

[http://www.sevde.de/Sahabeler/BiLALi_HABESi.htm-29 temmuz 2010](http://www.sevde.de/Sahabeler/BiLALi_HABESi.htm-29_temmuz_2010)

İZZETBEGOViÇ, Aliya (2008), *Konuşmalar*, Klasik Yay.

KOCA , Mücahit,(199 9) *Bosna Kitabı* ,Erkan Matbaası ,İstanbul

- LATİÇ, Cemalettin,(2008),’’Batının Muhammed ikbal’i Aliya’’*Balkan Sempozyumu Kitabı ,Balkanlarda gelecek Tasavvuru,Kültür,Siyaset,Örgütlenme ve İşbirliği alanları* ,İHH Araştırma Yayınları Birimi
- MAHMUTÇEHAJİÇ, Rusmir (2004), *Benim Güzel Bosnam, Gelenek ve Birlikte Yaşam*, Çev., Zeynep Özbek, Gelenek Yayıncılık, İstanbul
- MARANKİ, Ahmet (1993), *Balkan Mezalimi*, Timaş Yay., İstanbul
- PARLAK, Ali (1995), ‘‘Zulme Susmak İhanettir’’ , *Bosna-Hersek, Azerbeycan ce Çeçenistan Şiirleri Antolojisi*, Kültür Basım Yayın ve Tic. Ltd. Şti. Basimevi
- PEHLİVANLI, Hamit (2005), *Bosna Defteri*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı, Ankara
- TAŞÇIOĞLU, Yılmaz (1993), ‘‘Uyku’’ *Yedi İklim*, Sayı 39, Haziran, s. 11
- TAŞAR, M. Murat, B. Metin ve A. Ünaltay (1996), *Bosna-Hersek’te Postmodern Ortaçağa Giriş*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul
- ÜNLÜ, Seyfettin (2003), ‘‘ Aliya için Üç Şarkı’’ , *Yedi İklim*, Sayı 164, Kasım, s.7, 8
- YARDIMCI, Mehmet Emin (2006), *15. ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livası Bosna*, Kitap Yay., İstanbul
- YİĞİTOĞLU, Abdullah (1996), *Ah, Bosna Bosna*, Birinci Baskı, Konya
- YORULMAZ, Hüseyin (2007), *Osmanlı’nın Batı Yakası Bosna*, 3F Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Emina Vildiç, Tuzla'da 15 Mart 1981 yılında doğdu. Büyüdüğü yerde Vişça'daki 25 Maj Okulu'nda ilk ve orta öğrenimini tamamladı. 1999 yılında Zivinice'deki Mjesovita Srednja Skola-Opca Gimnazija lisesini bitirdi. 2007'de Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Sakarya Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisidir.